

H. Ptas.

ERK

Sisu:

E. Ein: Mõtteid rahvuslikust politikast.

K. Peterson: Hulk ja autoriteet.

H. Tammer: Kas alatine erapooletus või kaitselepingud?

Edg. Kant: Kas ehitada Valga-Abja raudtee?

L. Sepp: Kapitalismi kriis II.

NR. 2 · VEEBRUAR · TARTU · 1933

AR EESTI
RAHVUS-
RAAMATUKOGU

RAAMATUKOGU RAAMATUKOGU RAAMATUKOGU RAAMATUKOGU RAAMATUKOGU

ERK

ÜLD-MAJANDUS- JA KULTUURPOLITILINE AJAKIRI

NR. 2

VEEBRUAR 1933

1. AK.

MÖTTEID RAHVUSLIKUST POLITIKAST.

I

Tänapäeva eesti rahvuslus pole buržuaasne reaktsioon ega tsaristlik-dünastilise patriotismi taoline meelsus, samuti nagu ta pole ka ainult filoloogiline harrastus. Meie rahvuslus, nagu natsionalism kõikjal, näeb rahvuses kõrgeimat ajaloolis-ühiskondlikku tõelist organismi ja ta püüded on suunatud rahvuse võimsuse tõstmisele ning võimete suurimale arendamisele. Samal ajal on aga rahvuslikule liikumisele selge, et rahvuse juhtimiseks võimsusele riigivõim vajab otstarbekohast korraldust ja kodanike- ja klassidevahelise suhtlemise rajamist õigluse ja õiguse kaitsele. Teatavasti avaldubki rahvuslus ka meil, vaatamata mitmesuguste organisatsioonide erivarjunditele, mitte ainult rahvusliku meelsuse õhutamises, vaid ka püüus mõjustada kogu avaliku elu korraldamist mitte mõne isiku või klassi, vaid rahvuse kui kõrgeima organismi huvides. Ja tõepoolest pole rahvuslus ainult kodaniku käitumisprintsip ta eraelus, vaid samal ajal kriteerium, millest peab juhitud olema kogu avaliku ja riigi elu korraldamisel. Rahvusluse probleem seisab tänapäev mitte ainult nimede ja siltide rahvapärastamises, oma keele austamises jne., vaid kogu meie poliitilise elu suunamises rahvuse huvide teenistusse.

Mis puutub rahvusliku meelsuse tõstmisse, siis on seda tehtud enam või vähem alati, küll üksikute isikute, küll organisatsioonide poolt, ja see peabki olema mitte ainult rahvuslike erioorganisatsioonide, vaid kõigi me avalikku-riiklikku elu juhtivate organite ja organisatsioonide, eriti poli-

tiliste erakondade üldülesanne. Sest rahvusliku meelsuse kasvatamine on samal ajal riikliku meelsuse kõvendamine. Ja kui väidetakse õigusega, et parlamentaarses demokraatias on erakonnad rahva organiseerijad riikliku tahte moodustamiseks, siis on õigus ka nõuda, et erakonnad oleks rahva rahvuslik-riikliku meelsuse kasvatajad. Kui me analüüsime aga lähemalt rahvusliku meelsuse mõistet, jõuame tulemusele, et erakonnad on selle meelsuse süvendamise vastu küllalt eksinud. „Meelsus“ tähendab ju inimese hinge elementide — teadvuse, tahte, tunde — olekut teatud suunas. „Rahvuslik“ tähendab esmalt erinevat teistest rahvustest, omapärast, siis rahvusele soodsat, rahvust pooldavat. Eesti rahvusliku meelsuse kasvatamine seisneb järelikult: teadvuse süvendamises eesti rahvuse väärtuse, Eesti riikliku iseseisvuse tähtsuse, vajalikkuse jne. suhtes; rahvusliku tunde äratamises, s. t. armastuse ja lugupidamise äratamises meie rahvuse ja riigi vastu, samuti kokkukuuluvustunde süvendamises rahvuse vajalikkude orgaaniliste osade — üksikute klasside, kutsete vahel; isikliku ja klassi tahte ja huvi allutamises rahvuslikule tahtele ja huvile. Ainult säärane rahvus, kel on tugevasti arenenud rahvuslik meelsus, s. t. kus on teadvus elav oma rahvuse väärtusest ja ülesannetest, kus on intensiivne kokkukuuluvustunne rahva kihtide vahel ja kus võimalikult suurema hulga tahe on suunatud rahvuse võimsusele, talub kriise ja võib saavutada suurt.

Mis on meie erakonnad ja muudki avalikud organisatsioonid teinud rahvusliku meelsuse kasvatamiseks? Ei pahandakski nii väga, kui nad ses osas mõndagi positiivset on jätnud tegemata, sest riigi algaastail on nii palju tegemist reaalpolitikaga. Kuid nad pälvivad etteheiteid rahvusliku meelsuse aktiivse langetamise pärast. Jättes kõrvale need ringkonnad, kes ei asu meie rahvusriiklikul platvormil, või kes meie riiki tunnustavad ajutisena, paratamatu pahena kuni paremate aegadeni (neile ringkondadele ei tehta etteheiteid, need tuleb soodsal hetkel kõrvaldada), peab eeskätt konsulteerima, et meie erakonnad on eksinud rahvuslik-riikliku meelsuse vastu igapidi. Esiteks nad on alavääristanud üldsuse ees risti-rästi ja vastamisi peaaegu kõik meie riigimehed ja vabadussõja juhid. Vastastikuste allahindavate atestatsioonide tulemuseks on asjaolu, et demokraatlikumate rahvakihtide (erakondlikult distsipliinitute, s. o. nende, kes usuvad kõike, mis oma erakonna ajaleht kirjutab) silmis pole meil läbi-läbi ausaid ning korralikke riigimehi olemaski. Kas ei tekita see rahvas alaväärtuse tunnet eestluse suhtes, umbusku meie võimelisusse end ise valitseda?

Teiseks on mitmed erakonnad süstemaatselt oma taktika oluliseima nõudena või ainult valimisvõttena õhutanud klasside ja kihtide vahelist vaenu. Elus on nii-kui-nii kontraste ja huvide erinevusi. Riiklike erakondade ülesandeks peaks olema nende tasandamine riigihuvide seisukohalt, mitte aga nende süvendamine parteiegoistlikel motiividel. Kolmandaks on nad sisendanud kodanikes riikliku kohustustunde asemel nõudmistungi riigi vastu ja pakkunud end kõigi võimalike ja võimatute nõudmistega teostajaiks. Ei saa salata, et üksikud erakonnad siiski oma tegevuse põhjendusi poleks otsinud rahvuslikel kaalutlustel. Põlluharijate erakonnad on põhjendanud nende nõudmisi sellega, et põlluharija klass, moodustades arvuliselt rahva enamuse ja olles ühtlasi rahva toitja, moodustavatki oma

huvidega peamise osa riigi ja rahvuse huvidest. Sotsialistide arvates talitavad just sotsialistid kõige rahvuslikumalt sest nende poolt propageeritavas sotsialistlikus ühiskonnas, kus pole kurnatavaid, saavat kõik rahvuse liikmed oma võimeid maksimaalselt arendada ja seega rahvuslikule kultuurilisele suurusele kaasa aidata. Rahvuslik keskerakond peab end riigihuvides teotsevaks erakonnaks *par excellence*, sest tal pole selja taga üht homogeenset sotsiaalset klassi ega apelleeri ta ka valimisvõitluses ühele teatud kihile.

Pole siin paik üksikute erakondade rahvuslikkuse analüüsimiseks; küll aga taheti viibata mõnele rahvuslikult kahjulikule nähtusele meie erakondade tegevuses. Olgu kuidas on, kas sõltub see rahvusliku meelsuse puudumisest või on puudunud aeg mõelda rahvuslikule asjale, igatahes peab konstateerima erakondade tegevuses alljärgnevat võlaposte eesti rahvuse vastu.

Miks on see nii, et tunduv osa meie suurettevõttest on võõrais kätes, kes kasustavad mitte niivõrt oma kapitali, kui just eesti rahva raha oma ettevõtete majandamises. Otsese majandusliku kahju kõrval meile tekib rahvas alaväärtuslikkuse tunne. Näib, nagu ei võiks eestlase ettevõttele anda miljardeisse ulatuvat laenu, küll aga võõrale, kes pealegi ei taha meie riigi vastu kanda elementaarsemaidki kohustusi. Miks pole erakonnad, kel olnud juhus olla valitsuses, asunud meie rahvastamisküsimuse uurimisele, kuna see peaks olema õieti esimeseks ja kõige tähtsamaks riiklikuks-rahvuslikuks küsimuseks — ja seda kahes, otseses ja aktuaalses riigikaitse mõttes ja meie rahvuse tuleviku seisukohalt. Esiteks piirimaade rahvastamise küsimus. Kas ei kerki ja ei pesitse Suur-Vene liikumise agaraid tegelasi just piirimaades ja kas pole karta, et Petserimaal võiks tulevikus tekkida separatistlik liikumine? Teiseks: miks pole meil ükski valitsus, ükskõik milliste erakondade kombinatsioonina ta sündinud, võtnud päevakorra eesti rahvuse arvulise suurendamise probleemi? Suurel osal juhtumel pole rahvaarvu suurendamise probleem mitte üksikute sugupaaride lahendada, vaid see on sõltuv reast sotsiaalseist, tervislikest, kõlblaist jne. põhjustist ja tegureist. Miks pole ükski erakond vähemalt uurima hakanud küsimust ja teid otsima seisukorra parandamiseks.

Veel palju muidki küsimusi võiks esitada meie riigi saatust juhtivaile organisatsioonidele. Kuid ülalmainitute, kõige ulatuslikuma tähtsusega ülesannete kõrval on need tagasihoidlikuma väärtusega.

II

Pikema tõendamisetagi peaks olema selge, et meie senisel riigivalitsemisel pole olnud peamiseks eesmärgiks eesti rahvuse kui kõrgema elava organismi teenimine ja tema ideaalide teostamispüüd. Ta iseloomustavaks jooneks on olnud nii-öelda asjaajamispolitika ja seegi mitte alati kontinuitiivne, vaid lühikeste perioodide järgi vahelduv ministrite vaheldumisega. Ei taha öelda, et see on iseloomulik ainult meile; ei, seda võime panna tähele paljudes teisteski riikides, kus poliitiline elu rajatud samale

põhimõttele. See põhimõte on individualistlik põhivaade ühiskonnale ja riigile, mille järgi ülim eesmärk ühiskondliku korralduse juures on indiviid, mitte rahvus, mille poliitiliseks vormiks on riik. Selle põhivaate rakenduse leiamegi liberaalseis ja demokraatlikes majandus- ja poliitilises õpetusis.

„Riigi elanike mass pole kunagi uniformne ja püsiv, vaid kujutab endast erinevate huvide kaootilist seisundit. Ideede ja huvide ümber, mis enam-vähem grupeerunud, tekivad erakonnad. Kui pole üht erakonda, mis absoluutselt tugevam teistest (säärasel juhtumil võiks see valitseda teatud järjekindlusega ja kannaks siis ka ainult vastutust riigi ja rahvuse saatuse eest), siis on vajalik pöörduda koalitsiooni teele, milles otsitakse kompromissi erisuguste rühmitiste, huvide ja ideede vahel, kuid iialgi pole säärane koalitsioon rajatud stabiilsele tasakaalule, ja see asjaolu takistab terviku õiget juhtimist. Riik muutub sel kombel katsekojaks, kus proovitakse järjekorras mitmekesiseid huvide kombinatsioone ja hävitatakse nad sama kiiresti. Tulemuseks on valitsemise ebakindlus, valitsusel kulub palju energiat tema vastu sihitud atakide tõrjumiseks, nii et lühikesegi valitsemise kestel ei saa kogu energiat pühendada juhtivale tegevusele. Sageli ministrid pole suutnud tutvudagi oma valitsemisharuga, kui valitsus peab juba lahkuma, et aset anda uuele võhikule. Rahvas on sellise süsteemi juures küll garanteeritud võimaliku türannia vastu, kuid riik toob sellele ohvriks oma ehituse soliiduse, autoriteedi. Rahvus kaotab võimalused läheneda oma tuleviku ideaalidele; ta jätab kõik saatuse hooleks ja alistub samal ajal mitte vähem halastamatule türanniale — ametnike bürokraatiale ja saatusele.

„Mis saab nii edasi minnes rahvusest ja riigist? Kes usub rahvaesindusliku süsteemi imetegevasse jõusse, kes usub, et piisab despotismi vältimisest, et siis läheb kõik hästi, et ühiskond iseendast sammub paremuse poole. Riigi poolt rahvuse-ühiskonna kui terviku juhtimine koondub säärase süsteemi juures miinimumini, sest rahvuse immanentsete huvide ja ideaalide teostamine jäetakse üksikute indiviidide hooleks. See on see individualismi idu, millele on rajatud suur osa tänapäeva ühiskonna- ja riigikordi“. (Giamberardini' järgi.)

Moodne rahvuslus ei jaga individualistlikku ja atomistlikku vaadet rahvusele. Rahvus pole praegu elavate, ruumilises läheduses olevate inimeste summa, või koguni nende enamus. Rahvus on üksikisikuist ja neist koostatud kihtidest kõrgem organism, kel oma kõrgemad huvid ja ülesanded kui indiviidil. „Ta hõlmab loendamatu arvu inimpõlvi minevikus, olevikus ja tulevikus. Rahvusel on alati täita olev programm, missioon, mida kannavad järjestatud generatsioonid“ (Mussolini). Omapärane kultuur on rahvuse kõrgemaid ülesandeid ja selleks on meil, eestlasil, häid eeldusi. Peale selle on meil koos soomlastega Suur-Soome-Eesti missioon, mida korduvalt on väidetud. Võib-olla käesoleva põlve enamus ei mõista eestluse missiooni ja ülesandeid, kuid see ei tähenda veel, et eestlusel nad puudusid. Neist arusaamine võib kuuluda praegu vahest vähestele ringkondadele, kuid noorele generatsioonile saavad nad omaks ja see annab neile elamismõtet ja võitlushoogu. Eestluse missioon ja ideaalid on need, mis neid suudavad tõsta kõrgemale individualismist ja jämedast materia-

lismist. Olgu millised tahes konkreetsed eestluse ülesanded, on selge, et neid tõsta suudame seda kiiremini, mida paremini oma rahvuse moraalseid, majanduslikke ja poliitilisi võimeid arendame.

Rahvuse arengul on sarnasust inimesiku arenguga. Mõlema juures võime isiksuse kujunemisel leida neli momenti: omapära, seesmise ühtluse, iseseisvuse ja enese maksmapaneku tungi (Herz, Zur Soziologie der Nation, 1931). Iga rahvus erineb teisest objektiivsete tunnuste kaudu, samuti kui inimesikud üksteisest erinevad ja iga isik tahabki millegi poolest olla originaalne. Üldise rahvusliku liikumisega käib kaasas ka teadlik omapära kultiveerimine, näit. keele puhastamine võõrmõjudest. Seesmine ühtluspüüe, mis kantud ühtekuuluvuse tundest, avaldub mitmel alal, näit. üldkeele loomine murrete asemel, õigusnormide ühtlustamine, majanduselu koordineerimine, ühiste kommete kujunemine ja kõrgemal rahvusmeelsuse astmel teatud ühiste tõekspidamiste ja ühiste rahvusideaalide kujunemine. Kui rahvusel on tugevad seesmised sidemed, siis võib selline rahvus ajuti isegi võõraste võimude all seista, kuid rahvus ei kao ja soodsal juhul ühineb rahvus ja võidab taas oma iseseisvuse. Väga tähtsaks momendiks rahvuse nagu inimesikugi juures on püüd iseseisvusele. Ja see on täiesti mõisteta, sest ainult iseseisvana võib rahvas täiel määral oma võimeid arendada. Mis kasu oleks näit. ingerlaste kultuurautonoomiast, kui Moskva tunnustab viisaastaku huvides tarvilikuks ingeri „kulakute“, s. o. energilisemate ingerlaste, Ingerist väljasaatmise ja Ingeri territooriumil asuvasse mõnda suurtööstusse veab kümneid tuhandeid venelasi: vaatamata ingerlaste autonoomiale oleks säärase, Nõukogude majandustervikule võib olla kasulikkude sammudega hävitatud ingeri rahvus.

Eriti oluline on iseseisvus Eestile. Kui nüüd peaksime kujutlema meie maa sattumist mõne suurema rahvuse, näit. Vene või Saksa, võimu alla, siis oleks Eesti mõne aastakümnega võib-olla mitmekordselt võõra rahvaga koloniseeritud ja kuna eestlaste rahvuslik enesetunne pole juurdunud veel küllalt sügavale, oleks eestlased lühikese aja jooksul assimileerunud teistega. Viimaseks momendiks rahvuisiksuse arengus on maksvuse tung; see avaldub nõudmises, et meid koheldaks samaväärselt teistega, ja paremal juhul avaldame teisest üleolekut.

III

Nüüd, kus meil on saavutatud riiklik iseseisvus, peame kasutama kõik vahendid eesti rahvuse tugevdamiseks moraalselt, materiaalselt ja poliitiliselt. Peame võrdlema endid malevaga, kel ees pikk rännak ja seepärast vajab ta moraalseid eeldusi, distsipliini, rahuldavat varustust ja toitmist, head juhtimist ning teadvust eesmärgist. Oma väarika tuleviku nimel peavad eestlased passiivsest rahvast kujunema aktiivseks ja teadlikuks rahvuseks. Aktiivne rahvuslus peab läbistama Eesti kogu kultuurilise, majandusliku ja seltskondliku elu kõigis ta avaldusis. Positiivse ülesandena riigil olgu mainitud siin mõned tähtsamad. Eestlaste kõlblate väärtuste kõvendamine vastava kasvatusel teel koolis kui ka väljaspool kooli. Kas-

vatuse eesmärk olgu mitte ainult ja eeskätt teadmiste kuhjamine, vaid tahtejõulise, vastutusvõimelise, tööka ja rahvuslikult meelestatud Eesti kodaniku kujundamine. Ajakirjandus, tõlgekirjandus, avalikud etendused jne. tulevad seada vastava reguleerimise alla, mis kindlustaks riigi, rahvuse ja nende institutsioonide autoriteedi, samuti kõlblustegurite puutumatus. Rahvusliku riigikodaniku kasvatamine on esimesi ja tähtsamaid ülesandeid riigil, seda ala ei tohi jätta parteidevahelise kauplemise objektiks. Majandusliku võimsuse tõstmine rahvuse kui terviku ja ta liikmete tarviduste parima rahuldamise huvides. Selleks otstarbeks peab riik rajama majanduspolitiika teatud kindlaile põhimõttele: tuleb objektiivselt kindlaks teha meie majanduse võistlusvõimsemad alad, et neid paremini viljelda, teiseks tuleb majanduselu kõik tegurid rakendada tegevusele rahvuslikult ja riiklikult soodsamas suunas. Mis puutub suhtumisse majandusliku algatuse vormidesse, siis näib, et tänapäeva eestlase hingelaadi juures pole mõeldav mingisugune kollektiivne, sotsialistlik majandamine, vaid reeglipäraselt paremaks tuleb pidada eraalgatuslikku vormi. Eraalgatus tuleb allutada riiklikule kontrollile, kui seda peaks vaja olema kogu rahvamajanduse huvides. Seega siis mitte mingisugune sotsialism, ka mitte riigisotsialism pole soovitatav, vaid eraalgatusel põhjeneva majanduse sotsiaalsuse printsiibiga läbipõimimine; riigi puhtmajanduslike, mitte otseselt avaliku huviga seotud ettevõtete võrk tuleb revideerimisele võtta, sest nagu mitmet puhku väidetud, toovad nad kogusummas riigile kahju. Muidugi peab süsteemi muutmisega olema ettevaatlik, sest veel halvem oleks lugu, kui need ettevõtted lähleksid eesti kapitalide puudumisel võõrastele. Samuti tuleb töö tunnustada sotsiaalseks kohustuseks: see pole mitte paljas fraas, vaid eriseaduseandlus võib sellistele printsipiidele vastavalt luua rida erinorme, mis neid viiksid ellu. Nagu majandusfaktorid — töö ja kapital —, nii ka mõlemaid esindavad kutseorganisatsioonid tulevad rakendada riiklike huvide teenistusse sel teel, et tunnustatakse avalik-õiguslikeks organisatsioonideks (milliste tiimorgan on „koda“) ainult säärased, kes teostavad oma kutse majanduslike huvide kaitse kõrval rahvus-riigi huvile vastavat ülesannet nagu rahvamajanduse tõstmist ühelt poolt tootmise ratsionaliseerimise, kooskõlastamise, seaduste hulga ja omaduse tõstmise teel, teisest küljest töösuse tõstmise teel; viimaks oma liikmete kõlbla ja riikliku kasvatamise jne. kaudu. Ainult säärased kutseorganisatsioonid võivad olla avalik-õiguslikud, s. t. võivad esindada tervet kutset, olgu siis riiklikes asutistes ja funktsioonides, kollektiivlepingute sõlmimisel, sunduslike maksude määramisel jne. või teisest küljest on säärase organisatsioonide süsteemi kaudu riigil võimalik juhtida üldsusele kasulikus suunas rahvamajanduse tegureid ja jõude. Iga majandusharu tööandjate ja töölisorganisatsioonide esindajaist moodustatakse ühised liitorganid, kontrollimise ja lepitamise otstarbeks. Kõigi nende liitorganite üldkogu moodustaks rahvusliku majandusnõukogu, mis oleks nõuandjaks sotsiaal- ja majanduspoliitilistes küsimustes (töö ja kapitali suhete reguleerimises, majandusharude kooskõlastamises jne.) ja kutseorganisatsioonide süsteemis teatud kõrgemaks kontrollijaks ja distsiplineerijaks organiks, kuuludes kas teatud ministeeriumi või valitsuse juurde.

Majandusliku võimsuse arendamisega peab käsikäes käima ka töökaitseõiguse arendamine ja tööliste huvitamine majanduslikust edust. Töö ja kapitali suhted peavad õigusega paremini reguleeritud olema kui praegu ja nende kollektiivsete tülküsimuste lahendamiseks tuleb sisse seada sunduslik töökohus, kes teeks otsusi õigluse põhimõttel. Nende tähtsate ülesannete kõrval on siiski esmajärguliseks ülesandeks demograafilise probleemi lahendamine, millest oli kõnet juba eespool. Veel rida teisi tähtsaid ülesandeid peab riik täitma, et kindlustada rahvuse tugevust tuleviku jaoks; piirdusime siin ainult mõninga probleemi püstitamisega, jättes üksikasjaliku ja viimisteldud käsitelu tulevate kirjutiste hooleks.

Tänini pole ükski meie valitsus ega riigikogu võtnud tõsiselt kaalumise alla mainitud küsimusi. Riigivanema hr. Päts'u viimane kõne Riigikogus oli tublisti häälestatud patriootilises toonis: riigivanem toonitas tugevasti meie kapitali patriotismipuudust, rahvusliku ühistunde vajadust jne. Kuid vaevalt võib ühe, ehkki autoriteetse riigimehe kõnest ennustada süsteemi muutust meie edaspidises valitsemises, kuni meil valitsemine sünnib rahvakihtide peamiselt materiaalsete huvide esinduse baasil. Kuni pole stabiilse valitsuse kindlustust, ei saa kõnet olla ka pidevusest riigipoliticas. Riigile ja rahvale on kokkuvõttes kasulikum stabiilne valitsus, isegi kui ministrid pole eriliselt silmapaistvad, valitsustest, mis lühikese aja tagant vahelduvad, isegi kui säärased ühepäeva ministrid on geeniused. Siia ei kuulu konstitutsiooni üksikasjade vaatlemine, vaid mõne printsiibi püstitamine, millele peaks vastama soovitud konstitutsioon. Peale valitsuse autoritaarsuse nõude peaks kogu riigiaparaadis rakendatama kindel isikliku vastutuse põhimõte, juhtivatele kohtadele pääsmiseks ei tule ainuvalitsejaks jätta allpoolt valimise põhimõte, vaid rakendust peab leidma enamal määral kompetentse selektsiooni printsiip. Autoritaarsuse ja parema selektsiooni rohkemal määral rakendamisega ei mõtle me tõelise demokraatia likvideerimisele, sest rahvuslusele pole poliitiliseks ideaaliks mõnesugune autokraatne või politseiline kord, kuid samavähe quasi-anarhiline kord, mida küll demokraatia nimega tahetakse varjata.

Ernst Ein.

HULK JA AUTORITEET.

Paljude, nii gruppide kui ka masside kohta maksev otsus on tuletatav ainult kahel viisil — kas autoriteedi või majoriteedi kaudu. Loos, usk ülismaistesse jõududesse, transtsendentne autoriteet, mis ükskõikuse muutis enamuseks, on ajastul, nagu praegu, kaotanud oma väärtuse. Ja seda mitte ainult seltskondlike gruppide eravahekorris, vaid ka riigielulistes küsimustes on toetumine transtsendentsele autoriteedile muutunud tühistatud veendeks, sest konstrueerida ja konstitueerida saab riigikorda ainult kahel alusel, s. o. kas autoriteedi või majoriteedi kaudu.

Viimane näib olevat lihtsam ja hõlpsam. Tarvitseb ainult arvud määrata aritmeetiliselt kindlaks, lugeda, kokku arvata, arvutada — ja asi on valmis. Otsus autoriteedi kaudu näib aga olevat küsitavam, tumedam ja segasem, sest kust võiks üksikud või üks isik võtta selle autoriteedi, et esitada oma otsust autoritatiivsena teistele? Autoriteedi tuletamine faktilisest ülevõimust on viinud alati transtsendentsele alusele, kus valitseja tegevust õigustati jumaliku päritoluga. Jumalate troonilt tõukamisega on aga mõistuse ülevõim ikka enam ja enam seatud tajutava autoriteedi aluseks ja praegune autoriteedi mõiste ükskõik missugusel alal kattub enam-vähem täielise asjatundlikkusega. Autoriteet õhtumaiste rahvaste ringis on tänapäeval ja ka tulevikus põhjendatud täiesti maise, sündinud või õpitud „paremini võimisega“. Mitte üksi vaimsete võimetega — soe hing, raudne tahe, tuline temperament — vaid ka kehaliste võimetega varustatuna tahtakse näha tänapäeva juhti, ükskõik missugusel alal.

Juht! — siin ongi sõna, milline tänapäeval valdab kõikide meeli. Juht, paljudele kujuteldav ainult „duce'na“, kehastab empiirilist autoriteeti: autoriteeti oma tegevuse tõttu; juhti, kes muutub juhiks siis, kui ta annab tunnistuse oma oskusest. Säherdust autoriteeti võime panna tähele ka demokratiseeritud kujul, nimelt juhul, kui majoriteet igal ajal võib otsustada autoriteedi äraakutsumise. Selle klassiline vorm on parlamentaarne süsteem riigimeeste valimisega ja nende kukutamisega.

Kuid oleme põhjalikumad! Küsime: kas vajab demokraatia üldse autoriteete? Kas ei või ta toime tulla ainuüksi majoriteetidega?

Selle küsimuse püstitamisega oleme sunnitud käsitlema demokraatliku valitsemiskorra piire.

Põhimõtteliselt on kujuteldav demokraatia, mis põhjeneb ainuüksi enamus-otsustel. Seesugune demokraatia ei tunne üldse juhte, vaid ainult teostajaid. Mõned šveitsi kantonid liginevad sellele ideaal-pildile. Neis otsustab väike kanton, seega kogu väikese maa-alalise ühiku rahvas, kõik olulise. Valitsus on seal sõna otsemas mõttes valitsemine, s. o. otsuste täitmine. Autoriteet on seal puhtal kujul teostaja. Lord Bryce sõnab nende kohta väga tabavalt: „nad on õnnelikud ja õitsevad sealjuures“.

Kuid seesugune õnn on lähemal vaatlusel vaid õnn väikeses toanurgas. Säärane õnn on teostatav ainult üsna väikesel maa-alal. Kus aga territorium avardub, kus rahvaarv ulatub juba sajandeisse tuhandeisse ja miljonisse, seal muutub iga rahvahääletus ja rahvaalgatus ülikeeruliseks, raskepäraseks ja väga kalliks aparatuuriks, mis mõningail asjaoludel isegi praktiliselt ei ole teostatav. Seal peab rahvas oma ülimad õigused loovutama vähemalt 99 osas sajast oma valitud esindajaile. See tähendab aga loobumist otsustamisõigusest asja üle; võidakse otsustada selle asemel vaid isiku või huvigrupi üle, kellest pole sugugi veel teada, kui paljusid ja milliseid küsimusi need otsustavad. Siin on puhtal kujul tegemist usalduse etteavaldamisega, sest ei valita enam sisuliselt mitte täidesaatvat, vaid juhtivat organit. Kas neid usaldatakse selles, milles neid peaks usaldama, on rohkem usu kui muu küsimus. Valitavate autoriteet saab aga valimistel olla seda mõjuvam ja suurem, mida rohkem ta suggestiivselt kerkib esile.

Siin jõudsime nüüd ootamatult täidesaatva autoriteedi vastandini — suggestiivse autoriteedini, kelle kehastus on juht, mitte täidesaatja. Ja tahtmatult kerkib siin küsimus — kui palju talub majoriteedi otsuste rajatud valitsussüsteem, nagu demokraatia, säärast suggestiivset autoriteeti ja kui palju ta seda vajab, et üldse püsida.

Sisuliselt seisab küsimuse pearõhk asjaolus, kas suur autoriteet ja suur majoriteet on üldse ühendatavad, ehk teisiti — kas on võimalik riigikord, kus mõlemad võiksid esineda kooskõlastatult. Sõnal „suur“ lasub siin pearõhk. Väikesed majoriteedid ajavad läbi väikeste autoriteetidega — seda näitab väikeste omavalitsusühikute, koondiste ja paljude teiste seltskondlike organisatsioonide elu. Suuremates koondistes hakkavad aga juba tekkima raskused. Täidesaatvad ülesanded paisuvad seal sedavõrt suureks, et juba ainult „jooksmiseks“ vajatakse erilist asjaajajat, täidesaatvat juhti. Ent mitte ainult seda. Et hoida masse korrastatult, et aimata nende ülesandeid õigel ajal ja õieti, et anda neile ülesandeid — juba selleks on vaja tõelise, mitte ainult täidesaatva juhi autoriteeti. Selle autoriteet peab olema suggestiivne, s. o. ta peab olema suuteline näitama massidele eesmärke, mis võib-olla neile endilegi ei meeldi esimesel pilgul; sisendama soove, mis neile ligidased; neid vaimustama andumisele; neid võitlusele kutsuma või võitlust vältima. Tal peab olema sedavõrt tugev ja kindel populaarsus, et ta vahel võib riskeerida oma ebapopulaarsusega. On ta niivõrt tugev, siis on tal kerge saavutada enamusi, mis alati otsustavad, mida ta soovib. Masside omaelu ühtub siis juhi soovidega, esindajate koosolekud muutuvad paraadideks, sest on ette teada, et tuleb toimida juhi soovide kohaselt. Vastasel korral kerkib põhjendatud kartus kaotada juhti. Juht näib aga olevat asendamatu. Juhi ärakutumine sääraseis ühinguis on erakorraline tarvidus — see tähendab alati terviku kriisi. Sest on äärmiselt väike mitte ainult nende arv, kel vajalikud teadmised ja anded selleks, vaid ka nende arv, kes tahavad oma jõudu raisata seesugusele missioonile. Iga suggestiivne autoriteet põhjeneb suurelt osalt kirele selle vastu, millele pühendatakse, võib tegu olla isegi fanatismiga. Ning seesuguseid on ääretult vähe! On aga juht nõrk, siis kas liikumine kõigub tüüritult siia-sinna, hetke ja juhuse majoriteedid võtavad vastu silmapilgu ja juhuse otsusi, mis on läbimõtlematud ja isegi teostatamatud, või kogu mass kaotab huvi, pearaskus laskub täidesaatvale aparaaturile ning kogu liikumine tardub bürokraatseks masinaks.

Kvantitatiivselt suurem on mass aga riigis — kogu rahvas. Siin on täidesaatvad ülesanded nii suured, et nõuavad erilist autoritaarset seadist — ametnikkonda. See täidesaatev autoriteet ametnikkonna näol vajab oma funktsioneerimiseks üksikuilt osavõtjailt erilisi vaimseid ja moraalseid omadusi, ametniku voorusi — virkust, täpsust, teadmisi jne. Juht aga, et evida suggestiivset autoriteeti, vajab sootuks teisi omadusi. Tal peab olema fantaasiat, kaugenägelikkust, etteaimust, kirge, liikuvust ja julgust kuni äärmuseni — kõike seda, mis puudub ametnikul. Sellest tuletubki alatiselt kinnitatav kogemus, et väljapaistvad ametnikud riigimeestena ütlevad üles, nende erialalises autoriteedis ja nende puhtas tahtes üldkasu suhtes puudub suggestiivne moment. Nad ei tõmba kedagi kaasa, nad ei

võlu, ei seo, nad ei juhi — nad võivad ainult täide saata. Æegi tehnilised käitised, mille etteotsa nad satuvad, n ivid roostetama hakkavat ja ainult elutsevat, mitte arenevat, sest need natuurid eelistavad kindlat, kaalutut igasuguseile uuendusile. Nad j itavad asjad samasse paika, kus nad olid.  ige politik, õige riigimees, olgugi ta konservatiivne, on aga alati pisut revolutsion arne: ta tahab asju alati teisiti seada, kui nad on — rahulolematumus on tema olemuse peamine element, ja see on suggestiivse autoriteedi peamine tunnus.

Selles  ihtub ta rahvaga. Rahvamass pole kunagi alalhoidlik, v ehemalt oma p ohitoonis. Mass on alati rahulolematu, ta iriseb ja arvustab. Mass tahab teisiti, tahab paremini, ta ohkab, kaebab, nutab, m aratseb ja kannatab. Rahvamassi veres pulbitseb uuendamistahe. Ja kuigi rahvale võib ette heita liikumatust ja n uridust, siis on see ometi tingitud oskamatuses, taipamatuses. Ta ei ole suuteline muutma asjak aidu; ta ei tea, kuidas teha ja seepärast p oordub ta ikka ja alati tagasi oma tegevusetu ohkamise ja irisemise juurde. Kuid samuti on selge kõigile, kui kerge on massiga teotseda juhil, kes kerkib üle massi. Massi rahulolematule ja pahurale iseloomujoonele põhjeneb kogu suggestiivse juhtkonna hierarhiline püramiid, alates agitaatorist ja lõpetades kõrgema tipuga — juhi enesega, suggestiivse autoriteedi kandjaga.

Rahvamass on nimelt samuti suggereeritav, sisseistutatud eesmärkide kaudu juhitud, kui ta on rahulolematu. Hulk alistub kergesti tugevama suggestioonile, andes seega oma rahulolematuse suggereerija käsutusse. Kuid iga suggestiooni peab uuendatama, muidu ta kahvatub.  nnestub uuendamine, võib massi kaua hoida oma eesmärkide mõju all. Mass ei ole kunagi truu, kuid ta alistub ütlemata kaua juhi mõjule, kui see oma suggestiivset autoriteeti uuendab õigeaegselt. Mass ei mõtle kunagi oma juhi  rakutumisele seni kuni ta seisab tema juhtm otete võlus.

Mass ei saa kunagi oma juhti kukutada siis, kui see on eksinud mõnes piasiasjas. Samuti kui massi irisemine ja oigamine üksikuis küsimustes on   retu, mitmekesine ja tunnist tundi muutuv, nii ei tähenda elementaarsele massile üksik mitte midagi, tervik aga kõike. Sellest oleneb kõikide radikaalsete uuenduste jõud masside juures võrreldes  ksikreformidega. Rahvas on oma juhitud kui tervikust võlunud, mitte tema programmi üksikuist punktidest. Juhi kukutamine piasiasja pärast on kildkonna leiutis, mitte massi oma, on parlamentaarse korra, nn. rahvaesinduse leiutis, mitte rahva enese. Paljud demokraatiad ei tunne üldse juhi kukutamist; juhi kukutamine bagatelli pärast, tühise asja tõttu on klassilise parlamentarismi komme. Mitte rahva enamuse ja riigimehelise autoriteedi vahel ei seisa suurim pinge, vaid parlamentariendi enamuse ja riigimehelise autoriteedi vahel. Oluliselt kukutatakse riigimees nende poolt, kes tahavad astuda tema kohale. Asi on siin ainult ettek andeks. Samuti kui parlamentarism oma klassilises s unnimaas on tekkinud kildkonnaavalitsusest (toorid ja viigid), nii on tal kaldumus oma sisemuses alati muutuda kildkonnaavalitsuseks. Valitseda tahtev kildkond kombineerib alati enamusi valitsuse juhi vastu. Sest olles nõus valitseva kildkonna tegevuse ja juhtm otetega  onnestab ta ju ise

oma poolehoidu pinda. Kuid veel rohkemgi, ja seda eriti meil: ei kukutata valitsusi mitte enamusega, vaid vähemuse surve või keerdkäikudega. Ja kellel sellest alatust võitlusest õnnestub pääseda välja puhta ja määrimata nimega, peab tänama ainult erakordset õnne. Kahe võitleva kildkonna kokkulepe on aga sisuliselt „väiklase“ asja võit „õige“ asja üle, „võimaliku“ eelistamine „vajalikule“, „heaseisundi säilitamise“ võit „riikliku tarviduse“ üle.

Ka äärmine enesepiiramine ei paranda seega süsteemi. Ikkagi jääb süsteem ebaasjalikuks ja mõttetuks, ja julgeksin väljendada arvamust, et parlamentarism praegusel kujul on samane anakronism, kui on seda päritav monarhia. Ta tähendab demokraatiale võõrkeha ja hävitab selle; ta ei lahenda enamuse ja autoriteedi probleemi tasakaalustamist, probleemi, mis on demokraatia keskne probleem, õieti eluküsimus. Pidagem meeles: kasvavad üles põlvned, kes ei taha, et neid nii valitsetakse, tulevad juhid, kes sääraselt valitseda ei saa. Aeg nõuab politika asjalikustamist ja elu kombelisemaks muutmist. Parlamentarism praegusel kujul on aga poliitilise makkiavellismi jäanus, on oluliselt isiklike intriigide ja kombinatsioonide, kildkondlike praktikute ja tehnikute mäng asjast väljaspool, sagedasti asja enese vastu ja kahjuks. Seega ka väljaspool kõlblat kohusetunnet ja selle vastu — sest kõrge politika kõlblas tuum on asja enese teenistus, samuti kui asja enese teenimine on muutunud uuema aja kõlbla kohusetunde tuumaks, peale selle kui tuhanded ja miljonid noori inimesi, keda meie ometi mitte kõlbe-
tuiks ja kohusetundetuiks ei taha nimetada, oma elu on ohverdanud kõlbla kohusetunde eest. Kes demokraatiat jaatab — ja see on arusaamise küsimus, sest tõestada ei lase end ükski riigikord — see peab tähelepanu pöörama majoriteedi ja autoriteedi õigele lahendusele. Siin saame aga ainult juhiseks võtta ehtsa rahvaenamuse ja ehtsa juhiautoriteedi. Ei ole lubatav rahvaenamust tumestada ja asendada kildkonna enamusega ja juhi autoriteedi — kildkonna autoriteediga. Mõlemad, nii kildkonna enamus kui ka kildkonna autoriteet, on meie selja taga. Mõlemad on anakroonsed. Meie peame otsima sünkroonsed, tõelist rahvaavalitsust, rahvariiklust. Peame otsima teid rahvaenamuse ja juhi autoriteedi kooskõlastamiseks, see on tulev demokraatia ja autoriteedi süntees. Iga kildkonnavalitsus, olgu kildkonna-enamus või kildkonna-autoriteet, on läbielatud ja minevikku kalduv — on ajaloolis-poliitiline laip, mis tuleb pühendada mullale.

K. Peterson.

KAS ALATINE ERAPOOLETUS VÕI KAITSELEPINGUD?

Väikeriikide otstarbekohasem ja tulusaim välispolitika võib olla ainult kindla erapooletuse pidamine. See ei tähenda, et väikeriikidel üldse ei tohiks olla oma seisukohti maailmapoliitiliste sündmuste kohta. Ei, seisukohad ja hinnangud peavad neil olema kindlasti, et suuta viia kooskõlla oma arenemise etappe maailmapoliitikas domineerivate või domineerimisele pretendeerivate mõjuvooludega, kuid nad ei tohi alistuda liiga ühekülgselile mõjustustele ega seonduda ühe või teise võistleja rühmitisega. Väikeriigil puudub maailmapoliitiliste sündmuste lahendamiseks tarviline füüsiline jõud ja ilma selleta on risk liiga suur.

Seda elulist tõde on Eestis mõistetud juba iseseisvuse rajamise esimeste tegelike kavade puhul. Eesti välispolitika on sihtinud algusest peale erapooletusele ja püüdnud neutraliteedi režiimi kindlustada endale kõigi tarviliste tagatistega. Eesti Maapäeva Vanematekogu ja Maavalitsuse poolt 24. jaanuaril 1918 välisriikidele adresseeritud memorandumi 1. punkt kõlab:

„Eesti oma loomulikkudes piirides, mis tarvilisel korral määratakse referendumid kaudu, peab olema otsekohe kuulutatud demokraatlikuks vabariigiks, Eesti vabariik peab olema kuulutatud erapooletuks maaks ja selleks tuleb tal nõutada välisriikide rahvusvahelist tagatist.“

Eesti iseseisvuse rajamise kohta seni avaldatud dokumentidest ei selgu, kuidas oli täpsalt mõeldud Eesti erapooletuse statuut, kuid võib arvata, et see oli kavatsetud Šveitsi või Belgia eeskujul — teisi püsivaid eeskujusid ei olnud. Ka rahulepingu sõlmimisel Nõukogude-Venega pidas Eesti rahudelegatsioon kinni erapooletuse põhimõttest. Prof. A. Piibu ettepanekul võeti Eesti-Vene rahulepingusse artikkel 5. järgmisel kujul:

„Kui Eesti alatine neutraliteet rahvusvaheliselt tunnustatakse, siis kohustub Venemaa ka oma poolt seda neutraliteeti pidama ning selle neutraliteedi alalhoidmise tagamisest osa võtma.“

Paraku puhusid aga rahvusvahelises politikas tol ajal hoopis teised tuuled ja Rahvasteliidu rajamisega taheti teha võimatuks hoopis igasugune neutraliteet. Maailmasõja võitnud liitriigid tahtsid pidada end ka edaspidi rahvusvahelise elu juhtideks ja erapooletuid ei saanud olla sel pinnal. Võis olla kas liitriikide ideede poolt või vastu, mitte erapooletu. Kes oli päri liitriikide ideedega, sel võimaldati pääs Rahvasteliitu. Ent Rahvasteliit tundus olevat tol ajal ainus julgeoleku kindlustaja.

„Rahvasteliidu pakti 10. artikkel ütleb: „Liidu liikmed kohustuvad austama ja igasuguse välise kallaletungi eest hoidma kõigi liidu liikmete maa-ala puutumatus ja maksvat poliitilist iseseisvust.“ 11. art. lisab veel

„et iga sõda või sõjahädaoht, ükskõik, kas ta otsekohelelt puudutab mõnd liiget või mitte, on kogu liidu asi ja liit peab tarvitusele võtma kohaseid abinõusid rahvaste rahu kaitseks.“ 16. art. kohaselt riik, kes alustab tegevust ühe liidu liikme vastu, pidi ka sellega olema alanud *ipso facto* sõjategevust liidu kõigi teiste liikmete vastu.

Tol ajal oli maailmasõja mälestus veel liiga värske ja päevakorral olid kavad alalise rahvusvahelise sõjaväe loomiseks Rahvasteliidule (Léon Bourgeois' esitis). Kuigi alatise rahvusvahelise sõjaväe vastu oli 1919. aasta rahukonverentsi suur enamus, pidi see rahvusvaheline sõjavägi olema hõlpsasti mobiliseeritav igaks tarviliseks juhuks Rahvasteliidu käsutusse. Belgia igavene neutraliteet kaotati Versailles'i rahulepingu 31. artikliga ja ainult Šveits suutis endale kaubelda erandina välja oma erapooletuse püsimise.

Astumine Rahvasteliitu tõi endaga kaasa ka Eesti välispoliitika teatava ümberorienteerumise. Kuigi Eesti tahtis olla ja jääda oma välispoliitika põhijoontes erapooletuks, ei otsinud ta neile erapooletuse ideedele mingit reaalselt kehastust, vaid luges end Rahvasteliidu liikmena nähtavasti Rahvasteliidu sõjaliste kohustiste kandjaks. Seda veel isegi tol ajal, kui Rahvasteliidus endas juba hakkavad Ameerika eemalejäämise tõttu pääsema maksvusele teised vaated, kaduma sõjakus. Sest juba Rahvasteliidu 1921. aasta täiskogu pidas võimatuks Rahvasteliidu kohustiste täpsa täitmise kirjatähe järgi ja võttis vastu järgmise juhtnööri 16. art. käsitlemiseks: „Ta (art. 16) annab ainult võimaluse võtta ette sõjalisi akte või kuulutada end sõjaseisukorras olevaks pakti murdnud riigiga; ent Rahvasteliidu pakti vaimus seisab hoiduda sõjast ja seada jalule rahu majandusliku survega.“

1923. a. Rahvasteliidu täiskogu läheb veel kaugemale ja võtab vastu resolutsiooni: „On kooskõlas 10. art. mõttega, et juhul, kui Rahvasteliidu nõukogu soovitab võtta tarvitusele sõjaväelised abinõud kallaletungi või kallaletungi ähvarduse korral, peab nõukogu võtma arvesse iga riigi geograafilise asetuse ja eriseisukorra. Iga riigi konstitutsioonilisel valitsusel on õigus otsustada, mis määral ta on sunnitud kindlustama oma kohustiste täitmist sõjalise jõuga.“

Rahvasteliidult on langenud üliriigi mõiste. Rahvasteliit jälgib küll rahvusvahelist elu, tülide tekkimist ja võtab nende lahendamise tarbekorral endale, kuid sõjaväeliste vahendite kasutamisel jääb iga riigi enda otsustada, kas ja millisel määral ta suudab võtta osa Rahvasteliidu soovitusel organiseeritavaist sõjakäikudest Rahvasteliidu pakti murdnud või Rahvasteliidu ühe liikme kallale tunginud riigi vastu.

Samal ajal on aga Balti riigid kantud veel Rahvasteliidu 1919.—1920. a. ideist. 1922. aastal tulevad Varssavis kokku Eesti, Soome, Läti ja Poola esindajad ja sõlmivad regionaalse poliitilise lepingu üksteise puutumatus ja iseseisvuse kaitseks. Lepingu VII art. ütleb: „Varssavi konverentsil esindatud riigid deklareerivad, et juhtumil, kui üks neist ilma oma poolt seda välja kutsumata oleks atakeeritud teise riigi poolt, n e m a d

võtavad heatahtliku seisukoha atakeeritud riigi vastu ja viibimata lepivad kokku sammude kohta, mida võtta ette.“ Kuna igal üksikul Rahvasteliidu liikmel on kallaletungi korral õigus apelleerida Rahvasteliidu poole ja paluda temalt kaitset, ei seisa Varssavi konverentsi mõttes nähtavasti mitte ühine pöördumine Rahvasteliidu poole, vaid seisukoha võtmine kallaletungija vastu. See seisukoht võib muidugi ulatuda kuni sõjalise tegevuseni kallaletungija vastu, nagu Varssavi lepingut ongi tõlgitsetud. Sest sama kokkuleppe 6. art. ütleb veel, et konverentsil esindatud riigid „lepivad kokku, et nad kõiki oma riikide vahelisi tülisid ja vaielusi lahendavad ainuüksi rahuliste abinõudega“. Varssavi leping ei astunud jõusse Soome vastu-seismisel, kuid ta iseloomustab Balti riikide selle ajajärgu vaateid.

Eesti-Läti kaitseliidu leping läheb veel sammu kaugemale. Sellega kohustub kumbki riik *ipso facto* alustama sõjalist tegevust teisele riigile kallale tunginud riigi vastu. Lepingu 3. artikkel ütleb:

„Kõrged Lepinguosalised kohustuvad vastastikku teineteist aitama sel juhul, kui ühele neist tema praegustes piirides, ilma väljakutseta tema enese poolt peaks kallale tungitama.“

Järelikult, sel juhtumil, kui ühele kõrgeist lepinguosalisist ilma väljakutseta tema enese poolt kallale peaks tungitama, loeb teine osaline ennast sõja-seisukorras olevaks ja annab lepinguosalisele sõjalist abi.“

Puudutamata siinkohal viimasena mainitud lepingu väärtust ja tähtsust, näib ometigi, et Eesti välispoliitilised tõekspidamised on viie aasta (1918—1923) jooksul teinud täielise pöörde. Endise täielise erapooletuse põhimõtte asemele on astunud aegamööda sõjalised kohustised teiste riikide suhtes, esmalt igakordse seisukohavõtuga ja lõppeks ka ilma selleta, sidudes end *a priori* teise riigi käekäiguga. Absoluutsel erapooletusel ei ole enam paika. Omaaegse Belgia ja Šveitsi eeskujude jälgimine on kadunud Eesti välispoliitika huvipiirkonnast. Loodetakse Rahvasteliidu väljaastumisele ja naaberriikide abile sõjahädaohu korral.

Selles lootuses võidi püsida, kuni viimase ajani, panemata isegi hoolsalt tähele modifikatsioone, mis teostusid Rahvasteliidu pakti artiklis ja nende muutumist surnud täheks. Poliitiliselt mõtleivate ringkondade enesetunne muutus rahutuks ainult Hiina-Jaapani tüli jälgimisel, kus Rahvasteliit ei osutanud tüli likvideerimiseks mitte ainult jõuetust, vaid ka tahtepuudust. Asuti sõeluma julgeoleku kindlustamise võimalusi, mida Rahvasteliit suudab pakkuda oma liikmeile ja nähti, et neid tõepoolest enam samahästi kui olemas ei ole.

Rahvasteliidu pakti 15. art. alusel saab Rahvasteliit soovitada surveabinõude tarvitamisevõtmist kallaletungija riigi vastu ainult sel juhul, kui sellekohane otsus on võetud vastu kas nõukogu poolt ühel häälel või nõukogu poolt ühel häälel ja täiskogu liikmete enamuse poolt. Siis saab Rahvasteliit soovitada oma liikmeile tarvitada 1921. aasta tõlgitsuse kohaselt ainult majanduslikke surveabinõusid. Nii suure üksmeele saavutamine on aga seniste kogemuste järgi väga raske, peaaegu uskumatu, eriti prae-

gusel majandusliku kriisi ajal. Kui osa riike hakkab avaldama ühele riigile majanduslikku survet, on teistel kenad teenimisvõimalused. Ja on täiesti selge, et majanduslik surve on väga aeglane ja tülikas abinõu kangekaelse kallaletungija pehmetegemiseks. Blokaad võib kesta aastaid, eriti, kui tegemist on autarkilise riigiga, milliseks võiks näiteks pidada Nõukogude-Venet. Võib juhtuda isegi nii, et blokeerijad väsivad enne blokeeritavat. Kui nõukogu otsus ei ole tehtud mitte ühel häälel, vaid nõukoguliikmete lihtsa häälteenamusega, on igal Rahvasteliidu liikmel õigus toimida nii nagu ta tahab. See on, kallaletungi aluseks sattunud riigil ei ole loota mingit abi Rahvasteliidult ja tal jääb loota ainult üksikute suurriikide heatahtlikkusele.

Seda mõistes püüavad kõik riigid relvustada viimase võimaluseni ega taha soostuda kuidagi relvade mahapanemisega. Desarmeerimiskonverents ei taha nihkuda kuidagi paigast. Kahjuks käib Eestil ka võidurelvastumine üle jõu. Analoogilises seisukorras on Läti, kes kaitseliidu lepingu kohaselt üksinda on kohustatud oma tillukese sõjalise jõuga tulema meile appi. Suurriikide sõjaline abi püsib sellekohaste sidemete ja kohustuste puudumisel täiesti problemaatilisena. Keegi võib meile sõja korral tulla appi, võib aga ka mitte tulla. See oleneb tema heast tahtest ja ka tema oma sise- ja välispoliitilisest olukorrast.

Need kaalutlused sundisid käesolevate ridade kirjutajat „Päevalehes“ nr. 12 1933. a. tõstma üles küsimuse, kas ei oleks Eestil aeg pöörata tagasi oma esimesele välispoliitilisele tõekspidamisele, nagu see väljendunud Maa-päeva 1918. aasta memorandumis. „Päevalehes“ nr. 31 leidsid need kaalutlused laiemat arendamist, ühtlasi ka ümberlökkavaid vastuväiteid, mis tõusnud küsimuse puhul. „Päevalehes“ nr. 30 oli Eesti alatise erapooletuse küsimus leidnud nimelt poolametliku vastuvaidluse, kus tähendati, et Eesti alatine erapooletus on teostamatu Rahvasteliidu kohustiste tõttu Rahvasteliidu pakti 10. ja 16. art. kohaselt. Käesoleva kirjutise eespoolseisvaist ridadest on juba osalt selge, et Rahvasteliidu liikme kohustised Rahvasteliidu ja tema liikmete vastu ei ole enam samad nagu Rahvasteliidu pakti loomisel. Nad on sootuks muutunud. Kui sõjalise abi saamine ei ole enam garanteeritud, ei ole kohustav ka sõjalise abi andmine. See jääb suveräänse riigi enda otsustada, kas ta tahab anda abi või mitte. Erapooletuse teoksaamisel ei tarvitseks tal seda mitte teha. Majandusliku surve avaldamine võiks seista kaubanduslike suhete katkestamises riigiga, kelle vastu käimas Rahvasteliidu aktsioon. See aga ongi täieline erapooletuse pidamine sõja korral. Ka ei tarvitseks erapooletu riik lasta oma territooriumist läbi Rahvasteliidu juhtnõõridel teotsemaid vägesid — kui niisugune sündmus peaks tõepoolest leidma aset. Rahvasteliit arvestab iga riigi sõjalise seisukorra ja geograafilise asendiga, nagu liitriigid kinnitasid Saksamaalegi Locarno lepingu sõlmimisel ja Saksamaa astumisel Rahvasteliitu. Saksamaa ei ole kaugeltki erapooletu riik, seda enam oleks loota, et see dispositioon maksab alatiselt erapooletu riigi kohta. Neil eeldustel võib öelda, et mingisugused Rahvasteliidu kohustised ühelegi riigile ei saaks olla takistuseks igavese erapooletuse väljakuulutamisel.

Ainsad kohustised, mis Eestil võivad rikkuda alatise erapooletuse teokssaamist, on märgitud eestsitceritud Eesti-Läti kaitseliidu lepingus. See leping sõlmiti 1923. aastal 10 aastaks ja astus jõusse 21. veebruaril 1924. Ta on meil seega maksev veel üks aasta. Selle aja jooksul peaks selguma, missuguseid väljavaateid omab Eesti või kõigi Balti riikide erapooletuse teokssaamine.

Välisminister A. Re i, vastates Riia lehe poolt korraldatud ankeedile, arvas, et erapooletuse maksmapanek võiks sündida ainult kõigi Balti riikide kohta ühiselt. See oleks muidugi soovitav, kuid ei ole ka absoluutne tingimus. Belgia ja Hollandi on teataval määral võrreldatavad Eesti ja Lätiga. Neist oli Belgia erapooletu, Hollandi aga mitte. Erapooletuse püsimine ei ole kindlustatud mitte sellega, kui suur maa-ala haaratakse erapooletuse režiimiga (vähema maa-ala neutraliseerimine tunduks vahest veel otstarbekohasemana), vaid erapooletuse kindlustajate reaalse jõuga. Kui Eesti suudaks huvitada oma erapooletusest neid suurriike, kelle kindlustus meile oluline, ja Läti näiteks ei tunneks huvi erapooletuse vastu, võiks Eesti laskuda ettevõttesse ka üksinda. Arenenud sõprusvahekorra tõttu ei oleks niisugune lahkuminek soovitav, kuid igal riigil peab lõppeks olema ikka oma otsustusvabadus.

Erapooletuse teokssaamisel tuleks igal juhul redigeerida ümber Eesti-Läti kaitseliidu leping ja kaotada temast tingimusteta sõjalise väljaastumise vastastikune kohustus. See Eesti-Läti sõjaline koostöö ei päästa nii-kuigi nii kummatki riiki tõsise sõja puhul, näit. sõja puhul Venemaaga. Analoogiline väljaastumise kohustus efektiivsuse saavutamiseks peaks maksma riikide vöös Põhja-Jäämerest Musta mereni. Kui meie alatise erapooletuse idee ei peaks leidma tõepoolest pinda ei Balti riikides ega suurriikides, võib tulla kõne alla kaitslepingu ulatuse laiendamine, ehkki ta oma iseloomult ei ole nii soovitav kui erapooletuse leping. Kaitslepingud ei tarvitse olla sisemises vastuolus nonagressiooni-lepingutega. Nad võivad isegi täiendada üksteist.

Mida enam Rahvasteliit sammub vastu kõdunemisele, mida tühisemalt kõmab Genfi paatos, seda suurema selgusega peame me endile andma aru olukorrast, seda hoolsamini peame me sondeerima pinda oma riikliku iseseisvuse kindlustamiseks teisel teel. Alatine erapooletus näib olevat siin sobivaim võimalus, kuigi mitte ainus.

Harald Tammer.

KAS E HITADA VALGA-ABJA RAUDTEE?

Valga-Tõrva-Abja raudtee ehitamise idee on osaliselt enne-maailmasõjaaegne. Nimelt kavatseti juba 1913. a. Helme tolleaegse mõisaomaniku v. Stryk'i eestvõttel ehitada laiarööpmeline raudtee Valgast Tõrvani. Selle puhtpaigalise tähendusega kavatsuse vaibutas arusaadavalt maailmasõda.

Eesti iseseisvuse saavutades jätkati sama mõtet, — nüüd aga juba ulatuslikumalt ja ka põhjendatumalt. Eesti-Läti ebaloomulisel piiriamisel 1920. a. ei amputeeritud mitte ainult Valga linn-organism ja tagamaa, vaid katkestati ka otsene raudteeühendus Valga-Mõisaküla vahel, kuna see kitsarööpmeline raudteeliin langes Eesti piiri taha.

Olgugi, et hiljem vastavate konventsioonide alusel korraldati samal raudteel meie rongide korrapärane transiitliiklemine läbi Läti territooriumi, on tollest ajast saadik Valga linna ja Sakala ning Soomaa vahelise otseühenduse küsimus meie maa-ala kaudu loomulikult tõusnud aina uuesti päevakorda. Teadagi olid sellest esmajoones huvitatud Valga ja Tõrva omavalitsus-asutised.

Laiemas ulatuses haarati küsimust siiski alles 1928. aastal, millal riik sai rootsi tikustrustilt suurema laenu. Algul asuti küll Rapla-Virtsu ja Tartu-Petseri raudtee ehitamisele ja Valga-Abja raudtee jäeti teise ehitusjärku. Viimase ehituse algus oli seadusega kindlaks määratud 1932. aastale. Majandusliku surutise tõttu ei saadud möödunud aastal ehitusega algust teha, küll aga alustati 15. XI sihiamise tööd ja lõpetati need 1. XII.

Sihiamise kohaselt algab uus 69,7 km pikkune raudteeliin Valga linnast ja kulgeb Tõrva linna ning Nuia aleviku kaudu Abja raudteejaamani. Kuna tee läbib K a g u - P ä r n u m a a k ö r g u s t i k u, mis nagu Valgamaa Helme kihelkondki geograafiliselt kuulub nn. Sakalasse, siis iseloomustab siin maastikku võrdlemisi kõrge ja vahelduv pinnareljeef. Suured kühmad ning kuplid, paiguti rööbiti asetatud künnised ja seljakud vahelduvad sügavate järsuveeruliste orgudega. Seetõttu tuleb teele ehitada kolm suuremat silda avausega 12—16 m, üldse aga 43 silda ja 23 toru. Järsu pinnamoe tõttu kujunevad siin ka raudtee tõusud kuni 15% kuni 1,2 km pikkuselt isegi siis, kui on ette nähtud täitetõid kuni 13,5 m. Selliseid tõusuid on meil varemalt vaid Mõisaküla ja Viljandi vahel. Ekspluateerimisel on need väga tülikad, kuna rongide koossead küünib vaid pooleni normaalsest.

Valga-Abja kitsarööpmelise raudtee ehituskulud on ümmarguselt kalkuleeritud 2 500 000 kr. (esitatud eelarve järgi täpsamalt 2 435 989 kr.). See summa tuleb meil välismaalt laenata. Kuna laenult nõutakse 6% aastas, siis teeks raudteesse paigutatud laenukapitali %%-id aastas 150 000 kr. Pealegi on 2½ milj. kr. ehituskulude juures eeldatud, et välismaalt toodavad raudteematerjalid on tolli-

vabad ja et kõikide materjalide juurdevedu olemasolevail raudteil teostataks tasuta — ametveona, s. t. veokulud tulevad riigi kanda olemasolevate raudteede kuludearve kaudu.

Uue raudtee ehitamine seisab järelikult n. ö. lõpliku otsustamise lävepakul. Kui on käsil otsuse langetamine, siis on kindlasti omal kohal ka kavatsuse arvustav käsitletu. Selleks ei ole tarvis kaugegtki jagada Grillparzer'i arvamust, et raudteed, laenud ja jesuiidid olevat kõige otsem tee põrgusõiduks. Ei, kogunisti mitte. Ent uue raudtee ehitamist laenude abil riigimajanduse praeguses seisundis ei saa siiski pidada õigustatuks, kui see tõenäoliselt näib nõudvat uute ning suurte summade mahutamist ettevõttesse, mille tulud ettenähtavalt ei kata kulusid ja mis lisandab vaid uusi raskusi. Pealegi kui Valga ja Sakalamaa otseühenduse probleem lubab end teisiti otstarbekamalt, plastilisemalt ja vähemate kuludega lahendada.

Valga-Abja raudtee ehitust on uue raudtee eelarvele lisandatud seletuskirjas põhjendatud mitmesuguste motiivide ja kalkulatsioonidega. Seda on teinud ka teedeasjanduse ajakirja toimetaja E. Timma *Eesti Raudtees* (nr. 3/4 1932. a.) j. t. Alljärgneva ülesanne on üksikasjalisemalt ja arvustavalt analüüsida selliste põhjenduste kaalu.

Valga-Abja raudtee ehituse põhjendused.

Eelarve seletuskirjas põhjendatakse raudtee ehitamist järgmiselt:

- 1) Meie raudteede võrgu täiendamine liiniga, mis elustaks meie lõunapoolsemat riigi osa hõlpsa läbikäimisevahendiga selle osa suuremate keskuste Valga, Pärnu ja Viljandiga, toob nendele juurde Karksi-Nuia ja Tõrva. Valga-Viljandi praegune kaugus väheneb selle juures 12,2 km võrra.
- 2) Valga ja Pärnu vahelise raudtee tarvitajad vabanevad tülikast sõidust läbi Läti. Valga-Ruhja raudtee on võrdlemisi viletsas seisukorras ja Läti valitsusel olevat kavatsus seda teed laiarööpmeliseks ümber ehitada, mis puhul kaubanduslik läbikäimine Valga ja Pärnu vahel halveneks veel rohkem ja Valga rohkem Riia mõju alla satuks. Selle vastu võiks Abja-Tõrva-Valga liin tõsta Pärnu majandusele, sest Valga-Ruhja liin ei anna kohta pealt — Lätimaalt — Pärnule midagi.
- 3) Uue liiniga liidetakse kitsarööpmelisse raudteevõrku 39,3 km pikkune Valga-Mõniste k/r. raudtee, mis praegu on täiesti eraldatud. Selle liitmine on muuseas suureks kergenduseks Mõniste raiooni metsa ekspordile, sest Pärnu sadama kinnikülmumise ajal on sealt kasulikum metsamaterjali saata kitsarööpmelisel Tallinna ilma ümberlaadimiseta Valgas. Raudteede üldsissetulek ei kannata selle all, et osa vedusid jääb ära laiarööpmeliselt ja läheb üle kitsarööpmelisele. Ka kogu Valga-Abja liini Tallinna sihitud veod ja reisijad kalduvad kitsarööpmelisele, sest Valga-Tartu-Tallinna kaugus on 273 km, Valga-Tõrva-Abja-Tallinna ainult 254,2 km, s. o. 18,8¹/₂ km võrra lühem. Valga-Ruhja liin ei anna ka Tallinna suunas mingeid vedusid.
- 4) Riigikaitse seisukohalt võib Abja-Tõrva-Valga raudtee suurt osa etendada, olgugi, et puhtstrateegiliste raudteede ehitamine väikesele riigile pole jõukohane.
- 5) Tõrvõimaluste loomine praegusel kriisi ajal on üks tungivamaist asjaoludest. Kogu Euroopas on see küsimus päevakorras ja otsitakse selle lahendamist ainumal õigel teel, nimelt produktiivsete tööde organiseerimise kaudu. Ja raske on kujutella produktiivsemat tööala, kui seda on raudtee-ehitus, mis käesoleval juhul 3 aasta jooksul annaks hulgale töölistele igal erialal, ka intelligent tööjõududele, esialgu ajutist ja peale ehitustööde lõppu alatist tööd.

Äsjatoodud põhjendusist on kõige vähem vaieldav väide, et raudtee mõjub elustavalt ümbruskonnale. Kuid rohkem kui vaieldav on, kas teatava ümbruskonna elustamiseks on raudtee tänapäeval ainus ja otstarbe-

kaim vahend. Täiesti põhjendatud on vastuküsimus, kas ei ole jõuvanker lokaalses liiklemises palju elulisemaks ja sobivamaks vahendiks? Seda kinnitab ka asjaolu, et jõuvanker edukalt võistleb olevate raudteeliinidega. Ainuüksi juba sõidukiirus kõneleb jõuvankri kasuks. Arvestades praeguse Abja-Olepa vahelise sõidukiirust, kujuneks uuel Valga-Abja raudteel 4 kuni 4½ tunnine sõiduaeg, sellal kui omnibus läbiks sama vahemiku 2½ kuni 3 tunniga.

Teine väide, mis kõneleb tülika sõidu vältimisest läbi Läti territooriumi, on vähe põhjendatud. See tülikas läbisõit võõrast maa-alast ei ole mingi paratamatus, mida saaks vältida ainuüksi uue raudtee ehitamise läbi. Meil on raudteedega läbikaudu rööbiti kulgevaid omnibused ja omnibusidel veetakse reisijaid isegi Tallinnast Pärnusse. Mis oleks takistanud juba ammu avamast Valga-Abja vahelist korrapäraselt omnibuseühendust? Selle asemel on reisijate vedu seni teostatud Läti raudteel ja makstud viimasele iga vaguni läbimise eest ühelt otsalt 4 kr. 40 s., vaatamata, et vagunid on sageli tühjad. Niimoodi oleme reisivagunite läbilaskmise eest Lätile maksnud, tundub täiesti ülealuselt, aastas 10 000 kuni 15 000 kr.

Arvustust pälvib ka kolmas väide, mis postuleerib, nagu oleks uue raudtee abil kergem teostada metsaekspordi Valga-Mõniste liinilt ka Tallinna suunas, kuna kaugus kitsarööpmelisel kujunevat 18,8 km lühemaks kui laiarööpmelist mööda ja välditaks pealegi ümberlaadimine. Ühekõrguste tariifide puhul laia- ja kitsarööpmelisel on see kaubamaniku seisukohalt küll nõnda, et raudtee eksploatatsiooni vaatenurgalt kaugelgtki mitte. Viimase tegevusaasta aruande järgi oli raudtee omakulu kitsarööpmelisel tonnkilomeetrilt 1,82 senti kallim, kui laiarööpmelisel. Oletades, et Valga-Mõniste liinilt veetakse aastas 9000 tonni metsamaterjali ja vedades seda laiarööpmelist mööda, tuleks see raudtele 37 752 kr. odavam ehk ühelt tonnilt kulud väheneksid 4 kr. 17 s. võrra. Seejuures on arvestatud keskmiste kuludega. Kui aga arvestada, et Valgast uut raudteed kaudu Tallinna tuleb 150 km ulatuses vedusid toimetada suurte tõusudega liinil, kus vedur veab vaid poole koosseaduga normaalsest, siis kujunevad veokulud tonn-kilomeetrilt veel kõrgemaks. Tekiks jällegi tarvidus Mõniste liinilt tulevad veod juhtida Pärnu, millisel liinil ei ole tõsusid, ent mis ei ole lühem kui laiarööpmeline. Arvestades aga kitsarööpmelise kallimaid eksploatatsiooni-kulusid, jääb ikkagi otstarbekamaks veod juhtida laiarööpmelisele ja ümberlaadimine teostada raudtee kulul, nagu seda tehakse praegu.

Mis puutub neljandasse põhjendusse, uue raudtee tähtsusse riigikaitse seisukohalt, siis tunnistab seletuskirja autor ise, et väikeriigil on raske ehitada strateegilisi raudteid. Sellele võiks vahest lisandada, et jõuvankrite abil on tõenäoliselt väeosade ümberpaigutamine kergemgi, kui väga vahelduva pinnamoega maastikus liikuvall kitsarööpmelisel rongil ja toimetades ümberlaadimisi edasiliikumiseks. Pealegi on vaenlasel palju kergem halvata raudtee-liiklemist sildade purustamise ja sõlmejaamade vallutamise või lõhkumisega kas või lennukeilt. Magistraalmaanteede vigastamisel on aga jõuvankreil võimalik kasustada kõrvalteid.

Ülaltoodud põhjenduste kõrval loeb seletuskiri tähtsaimaks viimast —

töövõimaluste loomist praegusel kriisi-ajal. Teadupärast on töötatööliliste küsimus meil teravam talvekuudel, millal on rohkesti vabanenuid muudelt ehitustöödelt ja põllutöölt. Kas on aga loota, et uue raudtee ehitamisel töötatöölised leiaksid töövõimalusi talvel? Nagu Vabariigi Valitsuse seisukohast näha, tahetakse uue raudtee ehitus anda ettevõtjale, kes muretseks ka lühiajalise laenu. Ehitab raudtee aga ettevõtja, siis on vaevalt lootust, et ta hakkaks mullatöid korraldama talvel, külmunud maaga, nagu seda mõnikord näeme linnatänavaid, kus põitliga maad raiutakse ja veerandtunni jooksul paari mehe kohta labida täis mulda hangitakse. Sellise töötamisviisi juures ei oskaks küll ükski ettevõtja koostada eelarvet ega saaks ettenähtud tööd teostada koostatud eelarve 2½ milj. krooniga. Töotuule töösoetamine oleks vast mõeldav, kui riik ise asuks uue tee ehitamisele, seejuures mõistetakse kõrvale jättes igasugused normaal-töölude kohta koostatud eelarved.

Olgu, kuidas on, igatahes tuleb tähelepanu ka sellele pöörata, et uue raudtee ehitamisel 16 kuni 18% eelarvest tuleb välisvaluutas välja anda pealisehituse raudosade eest.

Uue raudtee majanduslik kalkulatsioon.

Valga-Abja raudtee eelarve juurde lisatud seletuskirja koostaja mainib isegi, et majanduslike kalkulatsioonidega on raske, kui mitte võimatu, põhjendada uue raudtee ehitamist, kuna kõik Euroopa raudteed — erandatud üksikud, nende seas ka Eesti raudteed — töötavad juba mõnda aastat puudujäägiga. Siiski peab ta võimalikuks esitada järgmised seisukohad resp. kalkulatsioonid:

- 1) Kriisi ajajärgud, võrreldes normaal- või isegi majanduslike õitseaegadega, ei kesta kaua, raudteid ei ehitata kriisiaja jaoks, küll aga kriiside ajal, nagu seda teeb ka näiteks meie naaber Läti. Tagasi vaadates meie raudteede tegevusele viimase nelja aasta jooksul, selgub, et meie raudteed on töötanud kasuga. Alles viimasel, 1931./32. a. läheneb kitsarööpmelise võrgu eksploatatsiooni koefitsient 1-le (98,8%), kuna kogu võrgu (laia- ja kitsarööpmeline kokku) ekspl. koefitsient on 89,92, s. t. 11,08 protsendilise ülejäägiga. Samal aruande-aastal töötasid isegi valminud uued liinid üldiselt kasuga, Tartu-Petseri Kr. 37 225 ülejäägiga, Rapla-Virtsu Kr. 5.424 puudujäägiga (*Eesti Riigiraudteede tegevus* 1931./32. a., lk. 33). Ka täpsam ins. *Vellner*'i uurimus meie uute raudteede majanduse kohta (*Tee ja tehnika* nr. 4 ja 5 1928. a.) näitab, et normaaloludes uued teed saavad kasuga töötama.
- 2) Liites Abja-Valga raudtee meie üldisse raudtee-võrku, on selge, et sellega kogu raudteevõrgu sissetulekud ei vähene, vaid võivad ainult suurened, sest uus tee ei võta mingisuguseid vedusid vanadelt liinidelt, vaid suurendab neid.
- 3) Kõige suuremat tulu võib aga uus raudtee anda rahva- ja riigi-majapidamisele, tõstes oma piirkonnas maade hinda, võimaldades uute ettevõtete asutamist, mis kõik tõstab riigi sissetulekut. Riigimaade ja metsade valitsuse andmeil on Abja-Valga raudtee mõjupiirkonnas 30000 ha metsa ja k. a. talvel keskmine kasvava metsa eest oksjoniteel saadud müügi hind 463 kr./ha. Sama asutise andmeil on keskmiste metsahindade indeks 1928. aastast kuni käesoleva ajani langenud 160 pealt ümmarguselt 52 peale ja Tartu-Petseri raudteeraionis on sama asutise arvamise järgi uus raudtee hindade vähemalanemist kaitsnud vähemalt 15% võrra. Seega võib oletada Abja-Valga raudtee piirkonna metsahindade tõusu vähemalt 15% võrra, mis 463 kr. kohta teeb välja ümmarguselt 70 kr./ha ehk 30.000 ha pealt 2.100.000 kr. millega peaaegu kogu Abja-Valga raudtee ehituskulude tagasi saamine on kindlustatud.
- 4) Lätlastele oleme maksnud viimase viie aasta vältel (1927—1931) Valga-Mõisaküla liini kaudu meie rongide läbilaskmise eest keskmiselt 58374 kr. aastas. Kitsa-

rööpmelise raudtee korrashoiu kulud normaalajal ei ületa 730 kr. pro km. (Ins. Vellner'i ülalnimetatud artikkel, *Tee ja Tehnika* nr. 5, 1928. a.). Seega väheneksid Abja-Valga raudtee valmimisel kulud Kr. $58374 - 730 \times 70 = 58374 - 51100 = \text{Kr. } 7274$ võrra. See summa ei ole suur, kuid ta näitab, et meie kokkulepe Lätiga meie rongide läbilaskmise suhtes sugugi ei ole kasulik, mis jällegi tõstab Abja-Valga raudtee tähtsust.

- 5) Kuna raudteede kasud olnevad enamasti koguni teisel kujul, kui kapitali protsentide näol, ei mängi nende ehitusse mahutatud kapitali protsent nii suurt osa, kui mõnes eraettevõttes.

Eestoodus on näidatud, et 1931./32. a. on meie raudteede eksploatatsioonikoefitsient olnud 89,92, kusjuures uutest liinidest Tartu-Petseri töötavat kasuga. Kui aga lähemalt vaadelda raudtee tegevuse-aruande 24. tabeli lahtreid, siis hakkab kohe silma, et Tartu-Petseri raudtee kohta on mitmesuguseid tulusid rohkem näidatud, kui on tegelikult saadud. Reguleerides õieti tulude ositust, kujuneb eksploatatsiooni koefitsient Tartu-Petseri raudteel hoopis 107,2 ja Rapla-Virtsu teel 151,8. See tõendab aga, et uued liinid on juba esimesel tegevusaastal töötanud puudujäägiga, olgugi uutel liinidel just alguses tavaliselt rohkesti metsamaterjalide vedu.

Ka püüab seletuskirja koostaja põhjendada uue liini ehitust ins. Vellner'i uurimusega meie uute raudteede majanduse üle. Selles uurimuses on aga oletatud transpordi pidevat suurenemist ja eeldatud, et uutel liinidel, kus tekib puudujääk, saab seda reguleerida tariifidega, s. o. teisiti: tõsta tariife. Tugedes sellele 1928. a. sooritatud uurimusele, on aga seletuskirja koostamisel vist küll jäetud tähelepanemata asjaolu, et kaupade vedu on tollest ajast saadik tunduvalt (ca 35%) langenud ja vaevalt on niipea loota selle tõusu kas või 1928. a. tasemele. Ka on tollest ajast alates alanud meie raudteetariife ega pole väljavaadet nende peatseks tõstmiseks endisele tasemele, veel vähem sellest kõrgemale.

Kesksema põhjendusena seletuskirja kalkulatsioonides on toodud metsakasustus. Uue raudtee mõjupiirkonda jäävat 30 000 ha metsa ja selle hind tõusvat 70 kr. pro ha, ehk arvates tervelt koguselt 2 100 000 kr., mis kompenseerivat peaaegu raudtee ehituse kogukulu. Esimesel hetkel paistab see põhjendus olevat päris oivaline. Lähemalt eritelles ei pea aga kahjuks seegi paika. Siinkohal ei ole tarvis hakata vaidlema, kas mainitud raioonis üldse on niipalju metsa, kuigi on teada, et sealt on rohkesti välja vedanud A./S. Silva ja et sealt on parimaid lanke loovutatud ka uussakslastele. Küll on aga teada, et metsakasustuse rotatsioon toimub ümmarguselt sajandi jooksul, teiste sõnadega tuleks aastakeskmiselt kasustusele vaid 300 ha metsa. Arvestades metsahinna tõusuna raudtee mõju läbi 70 kr. pro ha, saadaks aastas metsast rohkem tulusid $70 \text{ kr.} \times 300 = 21\,000 \text{ kr.}$ Kuna uue raudtee ehituskulud on ümmarguselt 2 500 000 kr. ja laenult tahetakse 6% aastas, siis oleks raudteesse mahutatud kapitali aastaprotsendina maksta 150 000 kr. Metsahinna tõusust hangitaks aastas ainult 21 000 kr., järelikult jääks laenuprotsendist katmata veel 129 000 kr.

Ka on ekslik seletuskirjas, et tee korrashoiu kulud ühelt kilomeetrilt aastas on 730 krooni ja nagu kulutatakse selle tõttu uue tee korrashoiule vähem, kui praegu maksame Lätile rongide läbilaskmise eest. Ins. Vell-

ner oma ärvestuses on tee korrashoiuks näidanud ainult materjali kulud, kuna töötasu on teises lahtris. 1931./32. a. olid tee korrashoiu kulud kitsarööpmelisel ühe teekilomeetri peale, — materjali kulu 629 krooni, ühes töötasuga aga 1240 krooni. Tee korrashoid ilma tööjõuta ei ole ju mõeldav. Seega on uue liini tee korrashoiu kulud aastas 25 000 kr. suuremad kui Lätile maksame, kusjuures Läti pealegi maksab jaamaametnike palgad.

Seega näib olevat päris kindel, et uus raudteeliin oma sissetulekutega ei kata väljaminekuid.

Edasi tuleb rõhutada, et kavatsetava uue raudtee poolt läbitaval maalal on arenenud jõuvankrite liiklemine niihästi reisijate- kui ka kaubaveos. Ei ole mingit põhjendatud lootust, nagu suudaks raudtee lühivedudes eemale tõrjuda jõuvankreid. Viimaseid eelistatakse juba seetõttu, et nad viivad kauba otsekohe ärist ärrri ja toimetavad seda palju kiiremalt. Valga ja Abja resp. kahe raudtee vahemik on linnulennult ümmarguselt 60 km, seega on jõuvankrite suurimaks raudteekauguseks ca 30 km. Sellises kaugusvahemikus võistleb jõuvanker aga alati raudteega, nagu me seda laialdaselt võime tähele panna.

Kuna uus raudteeliin omab rohkem lokaalset tähendust, ei ole majanduslikult tasuv, tõmbaks riigile kaela uue välisvõlakoorma (vähemalt 2½ milj. kr., peale selle võlaprotsendid), siis on küllalt põhjendatud seisukohaks, et vähemalt praegusel ajal tuleb loobuda Valga-Abja raudtee ehitamisest. Selle asemel on eelistatav luua korrapärane autobuse-ühendus Valga-Abja vahel, mis oleks ajaliselt kooskõlastatud raudteeliiklemisega.

Vastuväide, nagu oleksid talvised lumed takistuseks läbiaastasele autobuse-liiklemisele, ei pea paika. Samuti kui raudteed, võib ka maantee hoida lumest puhta. Asjatundjate arvates Valga-Abja vaheline maantee kordaseadmise eeskujuliseks autobuse-liiniks (selle seas ka lumeväravad) läheks maksma 270 000 kr, s. o. vaid lähikaudu 10% kavatsetud raudtee ehituskuludest. Edaspidine iga-aastane maantee korrashoid maksaks umbes 30 000 kr., s. o. 23—24% raudtee ehitusse mahutatava kapitali protsendest.

Maantee kordaseadmise kulud võidaks suurema raskuseta katta töötute krediidist täie teadmisega, et töötud seal tõesti leiavad tööd. Ka on maantee iga-aastased korralduskulud sedavõrt väikesed, et nende katmine ei tee raskusi. Autobuse-ühenduse korraldamisel saadakse kulusid kokku hoida ka Läti raudteele maksetavaist summadest.

Igatahes seni, kuni ei ole selgunud, kas ja kunas meil kaubavedu uuesti tõuseb, ei võidaks asuda uute raudteede ehitamisele, pealegi võõrkapitalide abil. Kohaliste vedude korraldamiseks tuleb endisest suuremat tähelepanu pöörata raudteede ja jõuvankrite liiklemise kooskõlastamisele. Seda tehakse välismail aina kasvaval määral ja ka Rahvusvaheline Kaubanduskoda on oma tähelepanu suuninud raudteede ja auto-liikluse vaheliste suhete ja nende otstarbekohase korraldamise küsimusele.

Edg. Kant.

KAPITALISMI KRIIS II.

4. Perioodilised majanduskriisid kapitalistlikus süsteemis.

Perioodilisi majanduskriise on silmapaistvad majandusteadlased väga mitmekülgselt seisukohalt vaadelnud.

Esimene seni parimaid resultate andnud meetod, mis seab enesele ülesandeks kirjeldada üksikuid kriisinähtusi: tõusva ja langetava tootmistegevuse vaheldust, hindade tõusu-ajastu muutumist hindade languseks, töäjõudude puuduse järele tulevat tööpuudust jne.

Teine meetod püüab konkreetsete ajalooliste olukordade selgituse kaudu lahendada küsimust, miks tekivad kriisid just moodsais tootmisvormides, kuna nad olid tundmatud möödunud tootmis- ja majandussüsteemides, kus küll esines ka majanduslikke vapustusi, kuid teissuguse iseloomuga ja teissuguseil põhjusil.

Kolmas meetod püüab püstitada juba kindlaid kriisiteooriaid, et ülaltähendatud uurimuste alusel koostada mingisugust kindlat skeemi, millega seletada majandusliku tõusu ja mõõna ajajärgu vahelduvust.

Neljäs meetod asub kriisi sümptomide uurimisele. Mitte kõik kriisiaja nähtused ei tule ilmsiks korraga, vaid sageli alles tagantjärele. Tähtis on seepärast juba majandusliku tõusuaja lõpul leida üksikuid eelsümptome, mis annaksid tarvilisi aluseid kriisi tekkimise vältimiseks, või vähemalt ülemineku pehmemdamiseks.

Viies meetod selgitab üksikasjaliselt iga kriisi tekkimise põhjusi, kusjuures püütakse eriliselt kinnistada olukordi, millest sõltub majanduslik tõus või selle muutumine majanduslikuks mõõnaks.

Võimatu on lühidalt analüüsida majanduskriisi kõikide ülaltähendatud meetodite lähtekohtadest. Aja ja selguse võitmiseks konstrueerigem teoreetiline skeem majandusliku tõusu- ja mõõna-ajajärgu tekkimiseks, võrreldes ning kontrollides selle loogilisi ja teoreetilisi järeldusi pärast praktiliste nähtuste ja tulemustega.

Skeemi lähtekohaks tuleb võtta juba klassilise majandusteooria poolt püstitatud tõsiasi, et iga majanduskriis kujutab püsiva ja varieeriva kapitali tasakaalu kaotamise tulemust. Suuremat selgust sellesse teoriasse on tulnud just viimasel ajal, kus täiuseni kujunenud kapitalistlikud majandusvormid noorema generatsiooni teoreetikuile on võimaldanud paremat ülevaadet püsiva ja muutuva kapitali kohta.

Selle teooria lähtekohast väljudes peab järeldama, et senikaua kui kapitalistlikus süsteemis ei esine välispidistel põhjustel funktsionaalseid rikkeid, s. o. tasakaal ei saa rikutud, ei tohiks ilmsiks tulla majanduskriise, ühes neile järgnevate nähtustega, nagu haiglane hindade langus jne. Olgu siinkohal rõhutatud, et mitte iga hindadelanguse protsess ei ole haiglane nähtus. Tehniliste uuenduste ja ebaõiglaste ning monopoolsete hindade püsimise järele võime näha ka vaba võistluse eeldusel hindade langemist,

mis on enesest edu eeldav normaalne ja tervitatav nähtus. Alles sellest momendist, millal hindade tase välistel põhjustel hakkab laskuma allapoole tootmiskulude taset ja edasi areneb samas alanemissuunas, on tegemist haiglase nähtusega, mis tingitud majandusorganismi haigusest — kriisist.

Normaalselt funktsioneeriv kapitalistlik süsteem oleks säärane, kus toodetud varade kogum müügi momendil muutub uueks ostujõuks. Säärane olukord reguleeriks automaatselt pakkumise ja nõudmise alatist tasakaalu, kuna üldtoodangu tõus toob enesega vastavalt kaasa ostujõu tõusu, ja ümberpöörduvalt.

On küll võimalik ja koguni möödapääsmatu isegi normaalajal, et üksikuid aladel tekivad ajutised üleproduktiooni nähtused. Kuna vabaalgatuse ja vabavõistluse süsteem ei tunnusta tootmiskava, siis võib kergesti juhtuda, ning juhtubki tõeliselt, et üksikuid aineid hakatakse tootma suuremal määral, kui selleks on tarvidust.

Normaalselt funktsioneeriva kapitalistliku süsteemi juures ei ole see nähtus aga kuigi kardetav, kuna ta omab vaid lokaalset tähendust. Ületoodangu tõttu ületab mõnda aega vastava aine pakkumine nõudmise, hind langeb sel määral, et tootmine ei anna enam tulu või koguni toob kahju, mistõttu kapital — teatavate kahjudega ja teatava aja jooksul — osaliselt lahkub sellelt alalt ja nihkub uutele kasulikumatele aladele. Selle tulemus on toodangu vastav langus ja hinnataseme normaalseks muutumine.

Kuid — see oleks nii kujuteldav vaid teoreetiliselt normaalseil olukorral, milliseid näeb alati ette näiteks klassilise majandusteooria isa Adam Smith automaatsete lahendusviisidena. Tegelikult sünnib aga hoopis midagi muud.

Osaline üleproduktioon, mille osatähtsus ja ulatus sageli ise juba toob kaasa küllalt rahutust, kahjusid ja muid majandusliku elu takistusi, ei tule harilikult üksi, vaid sellele seltsib sageli ka mõni teine alarmeeriv tegur poliitilisel või sotsiaalsel alal. Kapital läheb temale kuuluva toodanguosa uuesti ringkäiku saatmisega tagasihoidlikuks, ettevõtete täien-damine ja asutamine lõpeb, lõpetatakse rahutuul ajal laenamine teistele. Seetõttu ei muutu üks osa toodangust enam ostujõuks. Milline osatähtsus on sellel teguril, selleks tuletagem meelde asjaolu, et töönduses tervelt pool toodangust langeb kapitalile; kuid ka põllumajanduses pole see osa väike, kuna tööndusriiges põllupidamine teatavasti siirdub aina rohkem ja rohkem kapitalistlikele majapidamisviisidele.

Küllalt on seepärast alguses, kui ainult üks osa kapitalile kuuluvast toodanguosast hoitakse tagasi uuesti ringkäiku minekust, samuti kui väga tundelise kaalu juures, mis ühtlaselt registreerib niihästi 1%-lise kui ka 90%-lise kaaluvahe. Otsekohe saab rikutud tasakaal toodangu koguväärtuse ja üldostujõu vahel, s. o. väärtuste nõudmise ja pakkumise vahel. Ühel osal toodangust pole enam ostjaid. Vaatamata sellele, millisel astmel tootmine on absoluutselt, kas ta suudaks teoreetiliselt rahuldada vaid normaalsete tarviduste hulka või ainult väikest osa sellest — niipea kui üldtähtendatud viisil tasakaal rikutud, tekib kohe relatiivne üldine „üleproduktioon“.

Esialgse lumepallikese muutumist hävitavaks laviiniks on juba edasi

teoreetiliselt kerge kujutella. Esialgne tasakaalu kaotus mõjustab kohe hindade langemise, mis kahjusid ja pessimismi kannab edasi aina laiemasse majanduskihtidesse. Tekib spekulatsioon *à la baisse*, mis hindade taseme viib kiiremalt alla, kui seda lubaks tootmiskulude vähendamine. Sellest tulevad järjekindlad kahjud kõigile ettevõtjaile-tootjaile, mis omakord aina suuremat ja suuremat osa kapitalile kuuluvast toodangust hoiab tagasi uuesti ringkäiku minemast. Julgeb keegi üksik siiski veel seesuguse konjunktuuri juures oma kapitali intressidest, dividendidest jne. sisse-tulevaid summasid lasta uuesti ringkäiku uute investeerimiste või teistele laenutamise teel, siis on selle kahjud üldises ulatuses vältimatud. Seisukord sarnleb täielikult paaniliselt põgenema löödud armeele: julgeb üksik sõdur jääda seisatama, hävitatakse ta armuheitmatult jälgiva vaenulise ratsaväe — majandusliku depressiooni — poolt.

Iga majanduslik ettevõtte ja riik toimib seepärast säärases olukorras täpsalt nii, nagu toimiks iga üksik sõdur: annab jalgadele rohkem tuld ja püüab võimalikult teistest ette jõuda, et olla kaugemal hädaohust. Sellistena võib vähemalt iseloomustada püüdeid, hinnatasemel teiste ennetamiseks alla suruda tootmiskulusid, näiteks tööpalkade ja rahaväärtuse allasurumise teel.

Üksiku ettevõtte ja riigi hetkeliste huvide seisukohalt võivad ju need vahendid näida otstarbekaina ja tarvilistena. Kriisi üldist arengut nad aga siiski ei takista, vaid osalt isegi kiirustavad ja soodustavadki. Üldtoodangust tööpalkadeks mineva osa vähendamine suurendab vaid ülejäänud toodanguosa, mis võib seega veelgi suuremal määral majanduslikust ringvoolust välja voolata ja aitab toodangu-ostujõu ebavahekorda süvendada. Kriisi lahenemise huvides oleks igatahes soovitamam, et kapitalile langev toodangu-osa ajutiselt alaneks kas või nullini: siis kaoks võimalus kõrvaldada üht toodanguosa ringkäigust ja nõudmise-pakkumise tasakaalu jaluleseadmine sünniks kiiremini, mis lõppeks oleks ka kapitali enese huvides.

Ka rahaväärtuse alandamine ei too paranemist kriisi läbi tekkinud ebavahekordadesse. Teatavat efekti tohiks ehk loota ainult siis, kui kõik riigid alustaksid üheskoos rünnakut ringvoolust väljaläinud seisvate rahakapitalide vastu, et raha väärtuse langemise hirmuga seda muuta uuesti ostujõuks. Kuid siis sünniks ainult latentse osujõu — seisvate rahakapitalide — muutumine teisteks aineteks — väärismetallideks ja muuks, mida säilitatakse raha asemel kindla „asiväärtusena“. Kuna seesuguse latentse osujõu mobiliseerimine oleks hiljem veelgi raskem ja ühenduses säärase „asiväärtuste“ hoiuga tuleks rahvamajandusel kanda suured ja ilmaaegsed kulud ja kahjud, siis ei annaks ka üldine ja ühine rünnak rahaväärtuse vastu mingisuguseid tulemusi kriisi lõplikuks lahendamiseks.

Eriti hädaohtlik ja petlik on aga lootus, kui üksikud riigid omal käel ja iseseisvalt rahaväärtuse langetamisega püüavad „elustama“ hakata oma majanduselu. Kui seda teeb suurriik, kus üldise usalduse kõikumalöömist kartagi ei ole, siis võib see ehk küll ajutiselt hinnataseme langetamise võidujooksus teistest ette jõuda, kuigi ka siin peab murega küsima, kuhu see kiirendatud tempoga võidujooks jõuab kord välja. Teeb seda aga nõrgem riik, kelle vastu sellise sammu tagajärjel langeb kapitali usaldus,

siis tõuseb selles maas kapitalile langeva toodanguosa väljavool ringkäigust veel rohkem ja kriisi teravus ja hävitavad tagajärjed aina süveneksid.

Nn. „üleproduktiooni“ all kannatavad kõige rohkem need majandusalad, mis toodavad investeerimisvahendeid, nagu rasketööndus, masinaehitus, laevatehased, kivisöe-kaevandused jne., mille ostjaskond oma ostujõu ammutas just kapitali sissetulekute uuesti ringkäiku laskmisest. Teisalt muutub ringkäigust kõrvaldatud ostujõud latentseks ja kuhjub seisva kapitalina paberrahas, kullas ja teistes väärtasjades, niihästi seifides, sukasaäres kui ka likviidsetel pangakontodel, kust seda uuteks investeerimisteks ega muudeks sarnasteks otstarveteks ei laenutata.

Selle tulemuseks on, et vaatamata toodangu langusele sageli poole võrra ühelt poolt ja kümnete miljonite töötute täieliku ja veelgi suurema hulga teiste inimeste osalise tarviduse rahuldamatusele teisalt kasvab ikka „üldine üleproduktioon“, hinnad langevad, kahjud suurenevad ja — kapitali väljavool tõuseb seetõttu järjest.

Kõik kriisid on seni lõppenud loomuliku reaktsiooniga. Tööta ja teenistuseta seisev kuhjunud kapital hakkab otsima rahulikumaks muutudes alasid, mis siiski võiksid anda teatavaid tulusid. Seisva ostujõu osaline ja ettevaatlikumgi juhtimine üksikuile aladele muudab seal nõudmispakkumise tasakaalu esimese kasuks, millele järgneb otsekohe vastav, esialgu vaevalt märgatav hindade tõus. Õhus tundub kohe esimese „teenistuse lõhn“. Samuti kui paanika, on ka ettevõtlikkus nakkav, mis hakkab kohe pikkamisi seisakule järgnema. Kõige selle tõttu näeme olukorda, kus ei lähe uuesti ringvoolu tagasi mitte ainult kogu toodangu väärtus, s. o. ei teki mitte ainult automaatne tasakaal, vaid eelmise kriisi ajal tagasihoitud ja kuhjunud kapital juhitakse samuti uuesti sinna, mis enesest kujutab kohe toodangut ületavat ostujõudu. Tulemus on see, et tasakaal rikutakse jällegi, seekord ostujõu poolt: viimane muutub vanade reservide arvel toodangust suuremaks, s. o. nõudmine hakkab ületama pakkumist ja hinnad hakkavad üldises ulatuses tõusma. Mida suurem oli eelolev kriis, seda rohkem voolas välja ringvoolust ostujõudu ja seda suurem on pärast reserv, kust ammutatakse uuel tõusu-ajal lisa-ostujõudu. Turg näeb olevat rahuldamatu, vaatamata järsult tõusvale toodangule, millist efekti nüüd omakord võib tuua ainult mõneprotsendiline reservidest tulev lisa-ostujõud. Majandus saab kunstliku impulsi tõusuks, hindade tõusuga suurenevad kasud ja ettevõtlikkus.

Tõus ei lõpe aga harilikult ideaalse tasakaalu maksimahakkamisega. Kestev tõus teeb kartlikumad ettevõtjad ja kapitali omanikud ettevaatlikuks, kriisi sümptomide ennustamine teeb siis juba üldist meeoleolu, juhuline asjaolu annab viimase tõuke — ja siis algab kõik jälle otsast peale.

Leo Sepp.

Ilmub 10 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 2.—, poolaastas Kr. 1.20.

Vastutav toimetaja: *Ed. Roos*. Pea- ja tegevtoimetaja: *Edg. Kant*.
Toimetuse liikmed: *E. Ein, V. Nõges, Ed. Poom, Ed. Sahkenberg, L. Sepp, H. Tammer*.
Väljaandja: *Eesti Rahvuslaste Klubi*. Tartu, postkast 140.

G. Roht'i trükk, Tartu 1933.

TALUMÖÖBLI KAVANDITE ÜLERIIKLIKUD VÕISTLUSED

Käesolevaga Eesti Põllumeeste Selts Tartus kuulutab välja talumööbli kavandite üleriikliku võistluse alljärgneval tingimustel:

1. Võistlusest võivad osa võtta kõik asjasthuvitatud.
2. Võistlusele saadetakse kavandid peavad vastama keskmise suurusega pere nõudmistele (5—6 inimest).
3. Kavandid tuleb valmistada järgmistele tubadele:
a) 1. variant: köök, peretuba-söögituba, elutuba, magamistuba; b) 2. variant: köök-söögituba, elutuba, magamistuba. Üksikud mööbli esemed jäävad kavandite valmistaja määrata.
4. Mööbel olgu valmistatav kodus või küla meistri poolt.
5. Mööbel olgu valmistatav maal saadavast materjalist, mitte linnast ostetavast nagu vineer, välismaa puumaterjalid jne.
6. Konstruksioonilt olgu mööbel tugev, aga lihtne.
7. Välimuselt peab mööbel väljendama rahvapäraste traditsioone ja sugemeid ja olema hästi otstarbekohane ja sobiv maaoludes.
8. Kavandid ühes värviliste joonistega ja eelarvega tuleb Eesti Põllumeeste Seltsi nimele ära saata hiljemini 15. märtsiks 1933. a. kell 12 kinnistes ümbrikkudes, märgusõnaga, mida kannab ka teine, sama märgusõnaga varustatud ümbrik, mis sisaldab võistleja nime ja aadressi.
9. Hindamiskomisjoni kuuluvad: 3 esindajat Eesti Põllumeeste Seltsist ja 1 esindaja Põllutööministeeriumist, Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumist, Põllutöökojast, E. Maanaiste Keskseeltsist, E. Arhitektide Ühingust ja Kultuurkapitali Kujutavate Kunstide Sihtkapitali Valitsusest.
Peale eesloendatu on E. Põllumeeste Seltsil õigus auhindamiskomisjoni koopteerida eriteadlasi.
10. Auhinnad on järgmised: 1. auhind 250 kr., 2. auhind 150 kr. ja 3. auhind 100 krooni.
Peale nende auhindade on asutistel õigus määrata eriauhindu. Auhindamiskomisjonil on õigus E. Põllumeeste Seltsi nõusolekul lisaks auhindadele määrata ergutusauhindu.
Kui esitatud kavandid ei vasta ülesseatud nõudmistele, siis auhindamiskomisjonil on õigus auhindu osaliselt välja anda või väljaandmata jätta.
11. Auhinnatud kavandid jäävad E. Põllumeeste Seltsi omanduseks. Auhindamata kavandeid võib E. Põllumeeste Selts autoreilt ostu teel omandada. Teised auhindamata kavandid antakse autoreile välja.

EESTI PÕLLUMEESTE SELTS TARTUS.

V. Nõges:

Ettepanekuid põhi- seaduse muutmiseks.

171 lk. Hind kr. 3.75.

Selles teoses on antud üldine ülevaade neist tähtsamaist vahendeist, milliseid on soovitatud siiani meie riikliku elu tervendamiseks.

Pealadu: „Postimehe“ raamatukauplus
Saadaval paremais raamatukauplusis.

VABADUSPÄEVAKS.

Täielik valik kirjandust Eesti ise-
seisvuse tekkimise kohta, riigi-
tegelaste seinapilte ja post-
kaarte, dekoratsioon - lipukesti,
vastava sisuga kirikulaululehti

saadaval vanas eesti äris

„Postimehe“ raamatukaupluses

Tartu, Suurturg 16.

T. Nõmmits'a

*härrade ja daamide juukse-
tööstuse ateljee*

Cabinet de Beaute

Kestvad elektri- ja aurulokid

*Rütüti tn. 12, Tartus,
telefon 4-95 ja 1-19.*

Adeline Tannbaum'i

kuu- ja lühiajalised

keedukursused

ja

kodused lõunad

Suurturg 15, Tartu.

AKADEEMILINE

KOOPERATIIV

TARTUS, ÜLIKOOLI TÄNAV 15, TEL. 63.

Raamatu-, kirjutustarvete- ja mälestusesemete kauplus.

Büroo- ja kirjutustarbeid. Õpperaamatuid. Kodumaa, soome ja muu välismaa teadus-
likku ja ilukirjandust. Kirjutusmasinaid. Kaartsüsteeme jne. Ed. Taska ateljee ja õppetöökoja kaunistatud nahatöid ja kunst-
kõiteid. Tarvitatud raamatute komisjon.

Kirjastus ja pealaod eeskätt õppe- ja teadusliku kirjanduse alal.
Ajalehtede ja ajakirjade tellimine ning kuulutuste vastuvõtmine.
Õpperaamatute laenukogu. Korteribüroo.
Trükitööd, paljundused ja ümberkirjutused masinal.
Ajaleheväljalõigete büroo kõigist Eesti lehtedest.
Erinõuete ja tellimiste täitmine.
Film „Alma Mater Tartuensis“.

NAHA- JA SAAPAVABRIKUD „UNION“

(TALLINNA, MAAKRI 19/21).

Nahavabrik „Union“, mis asutatud 1877. a., on praegu Eesti üks suurematest nahatööstustest, kus teenistust leiavad üle 100 töölise ja ametniku.

Aasta toodanguks on vabrikul keskmiselt üle 400.000 kg alusnahka ja üle 400.000 rtj. pealishakka. Vabriku toodangu, mida enne maailmasõda Vene valitsusasutused, kui hea kvaliteediga kauba kõik ära ostsid, tarvitab nüüd peamiselt siseturg, kuna osa ekspordeeritakse ka S. S. S. R. ja Poola, saabaste näol.

„Unioni“ nahad oma headuse poolest on otsitav kaup ja tunnustamist leidnud ka välismaal, kus kroonitud kõrgemate auhindadega.

Nahahindu on viimasel aastal alandatud 10—16% ja ennemaailmasõja-aegsetest hindadest on „Unioni“ saaduste hinnad kuni 20% odavamad.

Saapavabrik „Union“, mille jalanõude müüki korraldab saapatööstuse A/S. „Globus“, on Eestis üks suuremaid ettevõtteid sellel alal, kus teenistust leiavad üle 250 töölise ja ametniku.

Täie koormatuse juures laseb vabrik päevas välja kuni 800 paari mitmesuguseid jalanõusid, alates kõige odavamatest kuni kõige kõrgemate (luksus) liikideni.

Hindade reguleerimise otstarbel siseturul on vabriku juhatus mitmel korral viimaseil aastail jalanõude hindu alandanud, et tarvitajaskonnal võimalik oleks neid muretseda ajakohase hinnaga.

Nii on viimase kahe aasta jooksul jalanõude hinnad alanenud: puutikutatud jalanõudelt kuni 30%, rantõmmeldud — 23%, läbiõmmeldud — 25% ja kleebitud taldadega (ago) — 20%. Kokkuleppel Hindadekomissariga on käesoleva aasta algul mõnede tööliikide pealt veel üle 10% hinnaalandust tehtud.

Kui võrrelda ennesõjaaegseid (1913. a.) jalanõude en gros hindu praegumaksvate „Unioni“ saaduste omadega, siis on „Unioni“ jalanõud üle 30% odavamad, kui näiteks mehaanilise suurvabriku „Skorohodi“ hinnad 1913. a. Võrdluseks võeti sarnased artiklid, mida mõlemad vabrikud valmistasid ja vene rubla kursiks Kr. 2.—

Vabrikul on üle maa 23 oma- ja komisjonikauplust ja peale selle veel mitmedkümned erakauplused, millised alaliselt „Unioni“ saadusi ostavad.

Nii naha- kui ka saapavabrik töötab Eesti kapitaliga.

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLITILINE AJAKIRI.

Peatoimetaja mag. geogr. *Edg. Kant*. Vastutav toimetaja keeleteadlane *Ed. Roos*. Toimetuse liikmed: dotsent dr. jur. *E. Ein*, õigusteadlane *V. Nõges*, majandusteadlane *Ed. Poom*, õigusteadlane *Ed. Sahkenberg*, majandusteadlane *Leo Sepp*, ajakirjanik-toimetaja *H. Tammer*. Väljaandja: *Eesti Rahvuslaste Klubi*.

Kaastööd lubanud: majandusteadlane *T. Enders*, riigikohtunik *T. Grünthal*, mag. phil. *R. Indreko*, ajakirjanik-toimetaja *E. Jalak*, õigusteadlane mag. jur. *N. Kaasik* (Genfis), eradotsent dr. ès sc. *J. Kranig*, loodusteadlane *H. Kauri*, põllumajandusteadlane *P. Kind*, direktor *K. Kornel*, maior *K. Krikmann*, Ülikooli rektor prof. *J. Kõpp*, ajakirjanik-peatoimetaja *Ed. Laamann*, koolinõunik *J. Lang*, dr. jur. *L. Leesment*, maadeteadlane *J. Maide*, kasvatusteadlane mag. phil. *M. Meiusi*, professor *H. Moora*, ajakirjanik-toimetaja *M. Nurk*, mag. geol. *K. Oroiku*, õigusteadlane adv. *A. Peet*, kirjanik *E. Peterson*, õigusteadlane adv. *K. Peterson*, reserv-admiral *J. Pitka*, haridusinstruktor *G. Puu*, koolidirektor *J. Roos*, mag. phil. *G. Ränk*, õigusteadlane-sündik *K. Setter*, dotsent dr. phil. *H. Sepp*, õigusteadlane adv. *A. Susi*, Ülikooli prorektor prof. *J. Uluots*, kunstiajaloolane *Alfr. Vaga*, dotsent dr. phil. *J. Vasar*, j. t.

Soomest mag. phil. *V. Helanen* ja Ungarist vitéz *B. Losonczy*.

Ajakiri „ERK“ käsitleb poliitilisi, sotsiaalseid, majanduslikke ja kultuurilisi küsimusi rahvuslikult platvormilt.

„ERK“ ilmub 10 korda aastas. Tellimishind aastas Kr. 2.—, poolaastas Kr. 1.20, üksiknumbrid à 25 senti. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised riigis. Toimetuse aadress on TARTU, MAARJAMÕISA 48—1. Talituse aadress: TARTU, POSTKAST 140.

„ERK“ nr. 3 ilmub Vabariigi aastapäevaks, sisuks muuseum:

J. Lang, Keskkooli reformist.

G. Ränk, Meie piirimaade küsimusi.

H. Sepp, Võorast mõjust, eriti venestumishädaohust enne Eesti iseseisvust.

L. Sepp, Kas ja kuidas suudetakse lahendada praegust majanduskriisi.